

DISABILITY INFO

• Časopis Udruženja mladih sa hendikepom Crne Gore • specijalno izdanje • maj 2011 • godina IV • izlazi 4 puta godišnje • besplatan primjerak •

TEMA BROJA

MORAMO LI BITI ISTI DA BI IMALI JEDNAKA PRAVA?

DRŽAVA ZARADILA MILIONE OD OSOBA S INVALIDITETOM

ESEJI:

MOJA RAZLIČITOST MOJE PRAVO

ZAPOŠLJAVANJE OSOBA S INVALIDITETOM

INTERVJU
LEOPOLD MAURER

ANDRIJA SAMARDŽIĆ:
NA MLADIMA SVIJET OSTAJE

This project is funded by the European Union, through the Delegation of the European Union to Montenegro
Ovaj projekat je finansiran od strane Evropske unije, posredstvom delegacije Evropske unije u Crnoj Gori

The views expressed in this publication do not necessarily reflect the views of the European Union.
Stavovi izraženi u ovoj publikaciji ne odražavaju nužno stavove Evropske unije.

KONFERENCIJA „PRAVA OSOBA S INVALIDITETOM“

ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Učesnici/ce Konferencije „Prava osoba s invaliditetom“ održane 28. i 29. aprila 2011. godine u Hotelu „Princess“ u Baru usvojili su sljedeće zaključke i preporuke:

Najprije, mi predstavnici/ce Organizacija osoba s invaliditetom, državnih organa i drugih organizacija/institucija želimo da istaknemo i pozdravimo sve pozitivne pomake u poboljšanju položaja osoba s invaliditetom u našem društву.

S toga, posebno pozdravljamo:

- Najavljeni pokretanje portala za osobe s invaliditetom;
- Namjeru nadležnih državnih organa da se Instituciji Zaštitnika ljudskih prava prošire nadležnosti i omogući veće učešće u konkretnim slučajevima;
- Namjeru Univerziteta Crne Gore da otvori Studij za inkluzivno obrazovanje na Filozofskom fakultetu u Nikšiću;
- Obvezujuće češće zdravstvene rehabilitacije djece sa invaliditetom u Institutu u Igalu;
- Odvajanje djece od odraslih korisnika u JU Zavod „KOMANSKI MOST“, i uključivanje petoro djece iz ove Institucije u sistem obrazovanja;
- Proširivanje liste ortopedskih i drugih pomagala za osobe s invaliditetom, koja se mogu dobiti preko Fonda zdravstva;
- Realizaciju pilot projekata koji se odnose na asistenciju učeniku u nastavi;
- Sprovodenje kampanje „Govorimo o mogućnostima“;
- Transformaciju posebnih ustanova u resursne centre;
- Uspješnu saradnju organizacija osoba s invaliditetom, Vlade i lokalnih samouprava u uspostavljanju dnevnih centara kao servisa podrške;
- Veće uključivanje djece s invaliditetom u redovni obrazovni sistem.

Svjesni činjenice da ovi pomaci, koji sami po sebi predstavljaju značajan pomak, ipak, nisu dovoljni kako bi se osobama s invaliditetom mogla u potpunosti garantovati ravnopravnost i ostvarivanje svih ljudskih prava, smatramo da je potrebno:

- Prilagođavanje i opremanje objekata zdravstvenih ustanova u skladu sa potrebama OSI, a posebno osoba sa oštećenjem vida i sluha;
- Obvezujući servise koji će unaprijediti ostvarivanje prava na zdravstvenu zaštitu;
- Prilikom pripreme politika u oblasti invalidnosti nužno je više uvažiti glas osoba s invaliditetom;
- Usaglašavanje i određivanje kriterijuma za učešće predstavnika OOŠI i radnim tijelima Vlade i drugih institucija;
- Potrebno je da nadležni organi iskažu više političke volje i implementaciju politika u oblasti invalidnosti;
- U što kraćem roku zakonski definisati gestovni jezik kao zvanični i ravноправан jezik u Crnoj Gori;
- Neophodna je edukacija nosilaca pravosudnih funkcija kao i punomoćnika o antidijskriminativnim mjerama i praksi Evropskog Suda za ljudska prava u Strazburu, a po pitanjima krseњa prava osoba sa invaliditetom;
- Za ostvarivanje prava osoba s invaliditetom potrebno je koristiti se mehanizmima sudske zaštite koje propisuje Zakon o zabrani diskriminacije;
- Učiniti dostupnim sve ustanove obrazovnog sistema za osobe s invaliditetom;
- Obvezujući adekvatnu udžbeničku literaturu za obrazovanje djece sa oštećenim vidom;
- Potrebno je opremiti škole adekvatnim didaktičkim sredstvima u cilju uspješnog obrazovanja osoba s invaliditetom;
- Neophodno je sistemski riješiti asistenciju učenicima u nastavi, na taj način što će se za sprovođenje ovog servisa obezbjeđivati sredstva u budžetu;

Izdaje

Udruženje mladih sa hendikepom
Crne Gore

Za izdavača

Milan Šaranović

Glavni i odgovorni urednik
Milan Šaranović

Redakcija:

Bojana Laković
Goran Macanović
Marina Vujačić
Marijana Mugoša
Milorad Hajrović
Velibor Bošković

Saradnica:

Marina Jočić

Grafička priprema:

Emil Šabotić
www.formatcg.com

Štampa:

3M Makarije

Adresa redakcije:

Vlada Ćetkovića bb
Blok IX, zdrada „Šaj“ ulaz IV, I/125
Tel/fax: 020 265 650
e-mail: umhcg@t-com.me

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Centralna narodna biblioteka
Crna Gora, Cetinje
364-22-056.26/.29
DISABILITY info /
glavni i odgovorni urednik
Milan Šaranović
God. IV, vanredno izdanje (2011)
ISSN I 800-7228 = disABILITY info
COBISS.CG-ID 122940304

Drage čitateljke i čitaoci,

Pred vama se nalazi specijalno izdanje Disabiliy info-a, časopisa namijenjenog promociji savremenih pogleda na osobe s invaliditetom.

Ovaj broj je posvećen predstavljanju projekta Monitoring i edukacija o pravima osoba s invaliditetom, koji je finansiran od strane Evropske unije, posredstvom Delegacije Evropske unije u Crnoj Gori.

Trudili smo se da zadržimo naš standardan izbor rubrika, ali imajući u vidu da se radi o specijalnom izdanju, ipak smo morali napraviti neka odstupanja.

Ovog puta donosimo dva intervjua više, kao i prema našem mišljenju tri najbolja eseja učesnika Škole o ljudskim pravima osoba s invaliditetom na temu "Moja različitost – moje pravo".

Nadam se da ćete, kao i u prethodnim brojevima, i u ovom uživati.

Milan Šaranović

U OVOM BROJU:

BLICINFO	2-3
Novosti, događaji...	
TEMA BROJA	4-5
Moramo li biti isti da bi imali jednaka prava?	
INTERVJU	6-7
Leopold Maurer - Prvi zadatak podizanje svijesti o pravima OSI	
TEMA BROJA	8-9
Institucionalna zaštita OSI - I dalje u prošlom vijeku	
INTERVJU	10-11
Razgovor sa Andrijom Samardžićem	
ESEJI	12-16
Moja različitost moje pravo	
Ne postoje dvije iste jabuke	
TEMA BROJA	17
Zapošljavanje osoba s invaliditetom	
BAROMETAR	18-19
Država zaradila milione od osoba s invaliditetom	
REKLI SU O PROJEKTU	20-22
Monitoring i edukacija o pravima osoba s invaliditetom	
PREDSTAVLJAMO	23
Ispitivanje javnog mnjenja o osobama s invaliditetom	
MUĆKALICA	24
Zanimljivosti, šale...	

TRENING „LJUDSKA PRAVA OSOBA S INVALIDITETOM“

Od 10. do 15. maja 2010. godine u Igalu je održan trening „Ljudska prava osoba sa invaliditetom“ za 18 predstavnika organizacija osoba s invaliditetom sa područja cijele Crne Gore. Eksperti iz oblasti ljudskih prava i prava osoba s invaliditetom upoznali su učesnike sa osnovama ljudskih prava, domaćim zakonodavstvom u oblasti obrazovanja, zapošljavanja i pristupačnosti; Konvencijom UN o pravima osoba s invaliditetom i javnim zastupanjem, kao načinom primjene standarda tj. prava koja propisuje Konvencija o pravima OSI, na lokalnom nivou.

OKRUGLI STOLOVI

U periodu od marta do novembra 2010. godine UMHCG je organizovalo seriju od pet okruglih stolova, na teme od velikog značaja za prava i položaj osoba s invaliditetom. Na prvom okruglom stolu-Prava osoba sa invaliditetom i antidiskriminacija je pored predstavnika domaćih organizacija i institucija, kao i predstavnika Delegacije EU u Crnoj Gori učestvovao i Gospodin Endru Imparato iz Američkog udruženja osoba s invaliditetom (AAPD). Teme o kojima se govorilo na preostalim okruglim stolovima su: Pristupačnost objekata i javnog prevoza osobama s invaliditetom u Crnoj Gori, Pomoćne tehnologije i servisi podrške za osobe sa invaliditetom, Zdravstvena i socijalna zaštita osoba s invaliditetom i Obrazovanje i zapošljavanje osoba s invaliditetom.

POSJETE OPŠTINAMA

Tokom trajanja projekta važan dio aktivnosti predstavljale su posjete lokalnim samoupravama u Crnoj Gori u cilju boljeg upoznavanja sa situacijom na lokalnom nivou kada su u pitanju prava osoba s invaliditetom, njihov svakodnevni život, rad lokalnih organizacija osoba s invaliditetom i sl.

Posjećeno je 17 opština, i to: Herceg Novi, Kotor, Tivat, Budvu, Cetinje, Bar, Danilovgrad, Nikšić, Pljevlja, Žabljak, Kolašin, Rožaje, Berane, Bijelo Polje, Mojkovac, Ulcinj i Podgorica i prilikom tih posjeta su održani sastanci sa predstvincima lokalnih samouprava i lokalnih organizacija osoba s invaliditetom. Na sastancima se govorilo o tome koliko lokalne samouprave i lokalne organizacije osoba s invaliditetom rade na podizanju svijesti građana o pravima osoba s invaliditetom, servisima podrške, pristupačnosti, obrazovanju i zapošljavanju, očuvanju dohotka i socijalnoj sigurnosti, kulturi, sportu i rekreaciji, informisanju i istraživanju, kreiranju lokalnih politika i planiranju, kao i finansiranju lokalnih organizacija osoba s invaliditetom.

RADIONICE SA SREDNJOŠKOLCIMA

Tokom septembra 2010. godine treneri UM-HCG-a održali su pet radionica o inkluzivnom obrazovanju sa učenicima redovnih srednjih škola iz Podgorice, Cetinja i Danilovgrada, kao i učenicima iz Zavoda za školovanje i profesionalnu rehabilitaciju invalidne djece i omladine. Teme koje su obuhvaćene jednodnevnim radionicama su: ljudska prava osoba s invaliditetom, inkluzivno obrazovanje i modeli pristupa invaliditetu. Učenici su imali i priliku da saznaju više o pro-

jektu "Monitoring i edukacija o pravima osoba s invaliditetom"

KONFERENCIJA O PRAVIMA OSOBA S INVALIDITETOM

28. i 29. aprila 2011. godine u Baru, u organizaciji Udruženja mladih sa hendikepom Crne Gore, održana je Konferencija o pravima osoba sa invaliditetom.

Konferencija je okupila veliki broj predstavnika organizacija osoba sa invaliditetom, državnih institucija, predstavnika NVO koje se bave ljudskim pravima, međunarodnih organizacija i drugih pojedinaca zainteresovanih za problematiku osoba sa invaliditetom. Na otvaranju Konferencije bio je prisutan i gospodin Enrike Agado Asenjo, koji je pozdravio učesnike ispred Delegacije EU u Crnoj Gori. Delegacija EU je donator projekta "Monitoring i edukacija o pravima osoba sa invaliditetom u Crnoj Gori" u okviru kojeg je i sama Konferencija održana. Konferencija je bila podijeljena u sesije tokom kojih su obrađivane teme od velikog značaja za osobe s invaliditetom, na kojima su govorili relevantni stručnjaci za konkretnu oblast.

Nakon kvalitetnih rasprava i prezentacija na svakoj sesiji, učesnici Konferencije su donijeli zaključke koji će biti upućeni relevantnim institucijama nadležnim za njihovo ispunjenje.

ŠKOLA LJUDSKIH PRAVA OSOBA S INVALIDITETOM

U periodu od 17. januara do 19. februara 2011. godine u prostorijama UMHCG-a održana je Škola ljudskih prava osoba s invaliditetom. Polaznici su imali mogućnost da se u okviru 12 cijelina upoznaju sa osnovama ljudskih prava, opštim pregledom ljudskih prava osoba s invaliditetom i njihovim poštovanjem u Crnoj Gori, pojmom antidiskriminacije, praksom i ulogom Ministarstva za ljudska i manjinska prava u pitanju zaštite ljudskih prava i Zastitnika ljudskih prava, s posebnim osvrtom na prava osoba s invaliditetom, sudskom zaštitom ljudskih prava u Crnoj Gori i pred Evropskim sudom za ljudska prava, pravom na obrazovanje, zapošljavanje i socijalnu zaštitu i zdravstvenu zaštitu osoba s invaliditetom, servisima podrške i pristupačnosti, te zašto je bitno da se poštuju ljudska prava. Predavači su bili eksperti iz oblasti ljudskih prava i prava osoba s invaliditetom. Među polaznicima škole bili su studenti, učenici, prosvjetni radnici, službenici državne uprave i lokalne samouprave, novinari i aktivisti NVO sektora koji se bave pravima osoba s invaliditetom.

MORAMO LI BITI ISTI DA BI IMALI JEDNAKA PRAVA?

Nimalo jednostavan zadatak jednoj sociološkinji je pisati i raspravljati o pravu, možda, iz prostog razloga što na prvi pogled ne izgleda vjerovatno da se sociologija i pravo mogu baš dobro udružiti. Ipak, tamo gdje je društvo, tamo je i pravo - pravo je izraz društvenosti čovjeka. Sociologija se može definisati kao nauka o najopštijim zakonitostima nastanka i razvijanja ljudskog društva. Postoji, takođe, shvatanje da sociologija i nema nekog svog posebnog predmeta, jer sve vrste društvenih pojava već proučavaju posebne društvene nauke (istorija, politička ekonomija, antropologija, psihologija, demografija, lingvistika...).

Po ovom shvatanju, koje je djelimično zastupao još osnivač sociologije Ogist Kont, sociologija bi mogla da bude enciklopedija, ili prosti skup svih saznanja do kojih se dospijeva u ostalim društvenim naukama. Jer, da bi odredili jedinstveno predmet sociologije morali bi, prije svega, precizno definisati društvo.

Opšta sociologija proučava društvo u njegovom totalitetu, dok posebne sociologije proučavaju pojedine društvene pojave. Razvitkom ljudskog društva razvile su se i posebne sociološke discipline, među njima i sociologija prava. Pravo je pokušaj da se u društvu ostvari pravda. Sociologija objedinjuje jedno viđenje prava, pravde i slobode, tako da će ja o tome pisati u ovom tekstu.

Kao što počeh svi ljudi su jednaki i u slobodi rođeni. Ali, da li u slobodi žive? Da li u slobodi i dostojanstveno žive oni za koje smatramo da treba brinuti o njima, oni za koje smatramo da su nesposobni, nejaki...

Postavlja se pitanje zašto zakon propisuje posebne propise za one koje tretiramo kao ravnopravne? Koliki je u takvim slučajevima stepen tolerancije, gdje je poznavanje prava? Da li će ono postojati samo na papiru? Ako nekom već nije jasno govoriku vam o osobama sa invaliditetom (OSI), njihovim pravima, dostojanstvu i slobodi. Dakle, u Crnoj Gori, u nekim oblastima života postoje posebni zakoni za OSI, kao npr. Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa invaliditetom; Zakon o vaspitanju i obrazovanju djece sa posebnim obrazovnim potrebama; Zakon o povlastici u unutrašnjem saobraćaju; Zakon o kretanju lica sa invaliditetom uz pomoć

psa pomagača i u fazi je izrade Nacrt Zakona o borbi protiv diskriminacije. Rijetki su primjeri u kojima se poštuju prava OSI propisana pomenu-tim zakonima.

Individua koja je dio društvene zajednice dobija prava koja su joj rođenjem zagarantovana, dakle, društvo je dužno da tom pojedincu omogući zadovoljenje njegovih prava. Zašto onda OSI nemaju ta ista prava i zašto ne mogu da ih ostvarе kao svi drugi članovi društva? Zato što osobe bez invaliditeta smatraju da osobe sa invalidite-tom traže nešto dodatno, nešto specijalno, nešto što ostatak društva nema i nešto što populaciju o kojoj govorim ne pripada. A kako većina nas sebi daje pravo da procjenjuje druge, njihov rad, njihovu sposobnost i vrijednost, njihov životni smjer i tok, a o sopstvenom sami odlučujemo? Dali smo sebi pravo na diskriminaciju drugoga. Govorim o svim oblicima i vrstama diskriminacije, bila posredna ili neposredna, posljedice su iste. OSI nemaju iste mogućnosti za kretanje, obrazovanje, zapošljavanje i rad, porodične i ljubavne odnose, nijesu im obezbijeđene ni rođenjem, nekima nažalost ni u toku života. Time im je ugroženo ljudsko dostojanstvo, time im je ograničena sloboda na lični izbor.

Možda većina nas smatra da OSI imaju i žele neka subjektivna prava. Subjektivna prava su ona koja pojedinac ima u pravnom poretku u odnosu na sve druge. Sociološki gledano, subjektivno pravo odgovara očekivanju, pojedinca u odnosu na društvo ili jednog društva u odnosu na drugo društvo, da će mu dopustiti nešto određeno. Svako subjektivno pravo može pripadati onome ko bi bez njega bio bez moći. U tom slučaju većinski dio društva posjeduje subjektivna prava. Mi živimo u uvjerenju da moramo biti „isti“ da bi imali jednaka prava. Jer, u svim društvima, većinski dio populacije smatra da manjina, čija su prava ugrožena, djeluje iz subjektivnih pobuda. Međutim, manjina ne bi ni bilo kad bi društvo u pravima bilo jednak.

Vjerovatno se neki pitaju čemu služe i zbog čega su doneseni posebni zakoni za OSI?! U početku sam i ja razmišljala na taj način, jer ako govorimo o inkluzivnom i demokratskom društvu, o društvu u kome vlada ravnopravnost i jednaka prava šta će nam onda posebni zakoni, dovoljna bi nam bila Univerzalna deklaracija

o ljudskim pravima. Ali, jesmo li ravnopravni, imamo li i možemo li na isti način ostvariti ljudska prava koja bi svima nama trebala rođenjem u ovoj državi da pripadnu?! Moj odgovor je, nažalost, odričan. Pokušaću i vama da dam objašnjenje i približim situaciju, ako ništa drugo, nadam se, da će vas podstaći na razmišljanje.

Počećemo od obrazovanja, mada bi trebali od najranijeg perioda, od rođenja, od odrastanja, ali neka to bude predmet neke druge priče. OSI, čak ni u redovnoj školi nemaju ista prava kao i svi drugi, nije im obezbijeđena dostupnost i mogućnost za ravnopravno učešće u obrazovanju sa drugima. Njihovo pravo, njihova potreba i njihova želja za obrazovanjem se smatra posebnom. Jedan, jedini i osnovni razlog zbog čega je tako, proizilazi iz njihovog invaliditeta. Jer, postoji neko ko će sebe smatrati dovoljnim stručnjakom, da procijeni da nečiji invaliditet sa sobom nosi posebnu potrebu za obrazovanjem, a ne isto pravo na obrazovanje koje imaju ostali članovi društva. Ne negiram činjenicu da je donošenjem Zakona o vaspitanju i obrazovanju djece sa posebnim obrazovnim potrebama veći broj djece sa invaliditetom uključen u redovan obrazovni sistem.

Ali, i nakon završene redovne škole i fakulteta oni nemaju jednakе šanse za zapošljavanje, kao i ostali i nijesu konkurentni na tržištu rada. Naime, donesen je i Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa invaliditetom, iz prostog razloga što se bez tog zakona OSI, skoro uopšte, nijesu zapošljavale ni pored profesionalnih i stručnih kvalifikacija i sposobnosti. Nijesu bili primjetni, konkurentni i poželjni u radnom okruženju sa ostalima. Ali, svi uzrok njihove nezaposlenosti posmatraju kao njihovu nesposobnost, neangažovanost, neposjedovanje stručnih kompetencija i slično. U pomenutom zakonu definisan je kvotni sistem zapošljavanja, koji bi trebao da poboljša uslove i poveća zaposlenost OSI. Bez obzira na njegove stimulativne mjere za poslodavce koji zaposle OSI, oni ipak biraju da plaćaju „penale“, prije nego što će ispoštovati moralnu i zakonsku obavezu i doprinijeti ravnopravnosti u oblasti zapošljavanja. Mada, s obzirom na kojem je stupnju razvoja naše društvo i mentalitet, možemo zaključiti da uzroci proizilaze iz prvobitnih predrasuda i prepotentnosti našeg društva. Mi prosto smatramo da smo najpametniji, najmoćniji, da nijedan zakon ne može nama upravljati. Posljedice su za OSI iste, ali, ipak, da bi ih uklonili, uzroke moramo tražiti od početka i od najosnovnijih, a oni prosto počinju i „leže“ u našim glavama, u našim stavovima i odnosu prema nečem što je drugačije, novo i za neku većinu neprihvatljivo.

Dakle, u pitanju su subjektivni stavovi i osjećaji, a ne objektivni razlozi i činjenice.

Imamo dobro poznat primjer Marijane Mugoše u kome je prekršeno niz zakonskih normi iz oblasti radnih odnosa, nediskriminacije, a najdrastičnije je „pogažen“ Zakon o kretanju slijepog lica uz pomoć psa vodiča, koji je sada izmijenjen i preimenovan u Zakon o kretanju lica sa invaliditetom uz pomoć psa pomagača. Pored kršenja zakona i nepoštovanja prava i pravde, bio je ovo i pokušaj da se pogazi ljudsko dostojanstvo, ugroi sloboda kretanja pomoću psa vodiča, sloboda izbora zanimanja, sloboda na privatnost i intimu, jer prosto niko ne želi da bude pomenut kao primjer diskriminacije u nekom društvu.

Na kraju ovog dijela ostaje nam da razmotrimo da li ima svrhe Žakon o povlastici u unutrašnjem saobraćaju?! Kada bi postojale iste mogućnosti i šanse za putovanje za sve, ne bi bilo potrebe za postojanjem nekog posebnog zakona. Možda će neko zbog postojanja posebnih zakona smatrati da je većina diskriminisana i ugrožena. Ali, da li OSI mogu ostvariti pravo na putovanje na ravnopravnoj osnovi sa ostalima?! Kako i na koji način OSI, pogotovo oni koji su smanjene pokretljivosti i korisnici kolica mogu ući u autobus, avion, brod, voz, a da pri tom ne gube dostojanstvo i samostalnost u kretanju?! Možda bi svi ponekad željeli da budemo nošeni i da za posmatrače budemo predmet igre i zabave, ali ukoliko neko nosi osobu sa invaliditetom, taj čin dobija notu sažaljenja...zato što niko ne želi biti na „grbači“ drugome, jer ga to emotivno ne ispunjava.

Ostajem pri uvjerenju da sam vam približila sociološku, moralnu i pravnu potrebu postojanja posebnih zakona za OSI, a prije svega potrebu njihove implementacije, kao instrumenta za izjednačavanje mogućnosti i bivstvovanja i bitisanja na ravnopravnoj osnovi sa ostalima. Pokušala sam predstaviti onaj dio ljudskog duha koji proučava punu društvenu stvarnost prava, počinjući od njenih uočljivih manifestacija u djelotvornim kolektivnim ponašanjima. Sociologija prava tumači ova ponašanja i materijalne manifestacije prava u skladu sa unutrašnjim značenjima, koja se inspirišući i prožimajući istovremeno djielom i mjenaju zbog njih. Nadam se da će početi da se mijenjaju određena ponašanja i u našem društvu, i da neće biti potrebe da se dijelimo na „mi“ i „vi“, odnosno na „nas“ i „vas“, jer, svi smo mi zajedno u ovoj zemlji i na ovom svijetu. Koliko god bili različiti svi smo ispod kože isti i činimo jedinstvo. Tek kad na taj način počnemo da razmišljamo i ponašamo se, bićemo slobodni i jedinstveni u dostojanstvu i pravima.

Marina Vujačić

**RAZGOVOR SA ŠEFOM DELEGACIJE EU U CRNOJ GORI
GOSPODINOM LEOPOLDOM MAUREROM**

PRVI ZADATAK PODIZANJE SVIJESTI O PRAVIMA OSI

S obzirom da je ovaj broj časopisa namijenjen promociji projekta Monitoring i edukacija o pravima osoba s invaliditetom, koji je finansiran od strane Evropske unije, posredstvom Delegacije Evropske unije u Crnoj Gori, iskoristili smo priliku da razgovaramo sa šefom Delegacije, gospodinom Leopoldom Maurerom, kako o samom projektu, tako i o daljim obavezama Crne Gore na polju zaštite prava osoba s invaliditetom.

Koja je perspektiva situacije osoba sa invaliditetom (OSI) u Crnoj Gori?

Prava osoba sa invaliditetom su zaštićena Ustavom Crne Gore. Ipak, nivo sprovođenja postojećeg zakonodavstva koji se bavi posebnim potrebama osoba sa invaliditetom i dalje pokazuje prostor za poboljšanje. Nezaposlenost je ozbijeljan problem za osobe sa invaliditetom i njihova socijalna inkluzija još uvijek nije zadovoljavajuća. Crna Gora ima još posla kako bi poboljšala pristup socijalnim uslugama, zaposlenju, stanovanju, obrazovanju i zdravstvenoj zaštiti osoba sa invaliditetom.

EU ima posebnu politiku za osobe sa hendikepom?

Diskriminacija po osnovu invalidnosti je zabranjena odredbama Direktive za jednako zapošljavanje (Direktive 2000/78/EK). Cilj strategije Evropske komisije o invaliditetu od 2003. jeste da stvaranje jednakih mogućnosti osoba sa invaliditetom postane realnost. Osobe sa invaliditetom imaju pravo na život sa dostojanstvom, uživaju jednak tretman sa ostatkom stanovništva, žive samostalno i imaju punu i aktivnu ulogu u životu. Akcioni plan o invalidnosti EU obezbjeđuje sredstva kako bi se ovo ostvarilo u praksi i obezbjeđuje da su

pitanja invalidnosti integrisana u relevantne politike EU. Pitanje invalidnosti je pitanje prava a ne stvar diskrecije. EU promoviše aktivnu inkluziju i puno učešće osoba sa invaliditetom u društvu, u skladu sa pristupom ljudskim pravima EU prema pitanjima invalidnosti. Ovaj pristup je takođe u osnovi Konvencije UN-a o pravima osoba sa invaliditetom a čija potpisnica je EU.

Da li postoje slučajevi kršenja prava OSI, i ukoliko postoje, koje su reakcije?

Države članice EU imaju tendenciju različitog pristupa pitanju kako i da li da definišu invalidnost i kako da reaguju u slučajevima kršenja prava, jer sama Direktiva za zapošljavanje ne sadrži definiciju invalidnosti ili uputstva o tome ko treba da bude zaštićen od diskriminacije na osnovu invalidnosti. Obim Direktive o zapošljavanju je ograničen na pitanja zapošljavanja, tako da države članice moraju da uspostave zakonske odredbe koje zabranjuju diskriminaciju u oblasti koja nije vezana za zapošljavanje. Odredbe se razlikuju od države do države – ono što se sa sigurnošću može reći jeste da EU ne toleriše diskriminaciju osoba sa invaliditetom.

Kako vidite situaciju da se neke preporuke koje su sastavni dio međunarodnih konvencija i koje su u skladu sa politikama EU, još nisu u potpunosti sprovedene kod nas?

EU pozdravlja činjenicu da je Crna Gora ratifikovala Konvenciju UN o pravima osoba sa invaliditetom i njen Opcioni protokol i da priznaje prava osoba sa invaliditetom u Ustavu. Međutim, stepen implementacije postojećih zakona u oblasti treba da se poboljša. Crna Gora treba da nastavi sa naporima kako bi se garantovala zaštita od diskriminacije, kao i pristupa zapošljavanju, socijalnim uslugama i zdravstvenoj zaštiti za sve osobe sa invaliditetom u zemlji.

Na koji način je pozicija OSI u Crnoj Gori slična, ili različita od pozicije OSI u državama EU?

Osobe sa invaliditetom čine oko jedne šestine ukupnog radno sposobnog stanovništva EU, ali je njihova stopa zaposlenosti relativno niska. U tom smislu, položaj osoba sa invaliditetom u Crnoj Gori je sličan položaju osoba s invaliditetom u zemljama EU, jer su i osobe sa invaliditetom takođe pogodjene nezaposlenšću u Crnoj Gori. Lisabonska strategija EU za rast i radna mjesta doprinosi poboljšanju relativno niske stope učešća u radu osoba sa invaliditetom u Evropi. Crna Gora treba da u potpunosti implementira strategiju za integraciju osoba sa invaliditetom koju je usvojila za period 2008-2016, što će joj pomoći da se približili standardima EU u ovoj oblasti. Cilj politike EU za osobe sa invaliditetom je da im obezbijedi iste individualne izbore i kontrole u svakodnevnom životu kao i osobama bez invaliditeta.

Kako Delegacija promoviše unapređenje pozicije OSI u Crnoj Gori?

Delegacija EU promoviše prava osoba sa invaliditetom kroz finansijsku pomoć u okviru IPA programa. Na terenu se sprovode tri projekta. Ciljevi svih projekata jesu praćenje i zagovaranje prava osoba sa invaliditetom, podizanje svesti o nedavno usvojenom zakonu protiv diskriminacije među osobama sa invaliditetom, kao i promovisanje socijalne zaštite za djecu sa invaliditetom pripadnike RAE populacije.

Kako biste ocijenili rezultate projekta „Monitoring i edukacija o pravima OSI“?

Ovaj projekt još nije završen. Najznačajniji rezultat do sada je podizanje svijesti o pitanjima koja su vezana za osobe sa invaliditetom i pomaganje da se identifikuju slučajevi kršenja prava osoba sa invaliditetom.

INSTITUCIONALNA ZAŠTITA OSOBA S INVALIDITETOM

I DALJE U PROŠLOM VIJEKU

Kao posledica medicinskog modela pristupa invaliditetu, po kome se invaliditet sagledava kao individualni problem direktno prouzrokovani bolešću, povredom ili nekim drugim oštećenjem zdravlja i zbog toga zahtijeva medicinsku pomoć i njegu koju pružaju profesionalci, a koji je kod nas počeo da se transformiše u socijalni model u poslednjih nekoliko godina, nije nam strano, a ni čudno da još uvijek u Crnoj Gori "žive" institucije u kojima "se vodi računa" o osobama s invaliditetom.

Neke od ovih institucija postoje još od sredine prošlog vijeka, i na žalost stav prema korisnicima njihovih usluga se i dalje bazira na milosrdju i sažaljenju. Ugledajući se na medicinski model pristupa invaliditetu formirale su se i osnovne djelatnosti ovih institucija- liječenje, rehabilitacija, zbrinjavanje i adaptacija individue na postojeće stanje, sagledavajući prirodu invalidnosti gotovo isključivo kao nešto što se odnosi na pojedinca i na njegove fizičke, senzorne ili intelektualne nedostatke odnosno oštećenja. Svaka od ovih institucija u okviru opisa svojih djelatnosti ima obrazovanje, s tim što su posebne ustanove određene samo za „posebne“ vrste invaliditeta.

Tako na primjer u Statutu Zavoda za školovanje i rehabilitaciju lica sa poremećajima sluha i govora, stoji da se u ovoj instituciji može ostvariti „predškolsko, osnovno i srednje stručno vaspitanje i obrazovanje djece sa poremećajima sluha i govora, djece sa višestrukim poremećajima u razvoju vezana za sluh i govor i sa poteškoćama u učenju, za zanimanja za koja je škola licencirana u skladu sa zakonom i mrežom škola i obezbijeđuje habilitacija i rehabilitacija sa poremećajima sluha i govora“.

U JU Centar za obrazovanje i ospozobljavanje „I.jun“ se ostvaruje predškolsko vaspitanje, devetogodišnje osnovno kao i srednje stručno obrazovanje i vaspitanje, obazovanje i vaspitanje za djecu sa umjerenim smetnjama u mentalnom razvoju i za autističnu djecu i pruža habilitacija i rehabilitacija djeci sa posebnim obrazovnim potrebama.

U Zavodu za školovanje i profesionalnu rehabilitaciju invalidne djece i omladine ostvaruje se predškolsko, osnovno, srednje opšte i stručno obrazovanje djece i mladih sa posebnim obrazovnim potrebama za zanimanja za koje je Ustanova licencirana. U djelatnostima zavoda „Komanski Most“ stoji da je jedna od djelatnosti i vaspitanje i obrazovanje u skladu sa posebnim potrebama ,s tim što petoro djece iz Zavoda svakodnevno odlazi u Centar I. Jun i Zavod za školovanje i profesionalnu rehabilitaciju invalidne djece i omladine gdje prate obrazovne programe tih institucija.

Po podacima koje smo dobili iz ovih institucija u „Komanskom mostu“ trenutno se nalazi na smještaju 123 korisnika, različite starosne dobi oba pola sa umjerenim , težim i teškim smetnjama u intelektualnom razvoju, od čega deset osoba do 18 godina. Korisnici su smješteni u tri paviljona: Paviljon A za smještaj muških štićenika, Paviljon B za smještaj djevojaka i Paviljon C za smještaj djece do 18 godina. Djeca do 18 godina potpuno su odvojena od odraslih osoba, kako je navedeno u posebnom paviljonu, uz paviljon postoji park za djecu koji je opremljen potrebnim mobilijarom u skladu sa njihovim potrebama. U radu sa djecom primjenjuje se metoda intezivne interakcije, a sprovode je dva vaspitača koji posjeduju potrebne sertifikate stečene u Engleskoj.

U radu sa odraslim licima sprovode se aktivnosti u skladu sa Programom rada, korisnici su podijeljeni u vaspitno-okupacione, vaspitno radne grupe i grupe na radnom angažovanju, o kojima brinu timovi za praćenje rad u grupama.

U internatu Zavoda za školovanje i profesionalnu rehabilitaciju invalidne djece i omladine trenutno ima 28 učenika dok školu pohađa ukupno 61 učenik. Učenici koji su smješteni u internatu, u ustanovi su na cijelodnevnom boravku – 24 sata. Učenici koji nisu u internatu, u školi su najduže do 14 sati, a potom su neki od njih u produženom boravku do 17 sati. U Zavodu radi 55 zaposlenih, raznih profila: predmetni nastavnici, nastavnici razredne nastave, defektolozi, pedagog, socijalni radnik, fizioterapeuti, medicinske sestre i administrativno-tehničko osoblje.

Centar za obrazovanje i osposobljavanje „I. jun“ školske 2010/2011. u školu je upisao 155 učenika, a u internatu od toga broja smješteno je 62 učenika koji u njemu borave za vrijeme trajanja nastave. Kući odlaze za raspust i praznike. Prostor gdje se školaju i borave učenici prilagođen je djeci, a ustanova nastoji da u granicama mogućnosti stvori što bolje uslove za rad i boravak. Učenike koji nijesu smješteni u internat roditelji dovode na nastavu ili dolaze samostalno. U Centru je zaposleno 74 radnika.

U internatu Zavoda za školovanje i rehabilitaciju lica sa poremećajima sluha i govora, ima 73 djece. U predškolskom odijeljenju obrazuje se šestoro djece, u osnovnoj školi se školuje 32 učenika, a u srednjoj školi 123 učenika. Ako dijete nastavlja školovanje, u Instituciji ostaje minimalno 12 godina. Zaposleno je 74 radnika od čega je vaspitni kadar 43, a ostalo je administrativno i tehničko pomoćno osoblje.

Zbog dugogodišnjeg rada po medicinskom modelu i nemogućnosti monitoringa rada osoblja u ovim institucijama, postoji veliki broj problema u njihovom funkcionisanju, a o kojima govore sledeće činjenice.

Naime, prije godinu dana se u javnosti pojavio CPT izvještaj u kome se navodi da je u ustanovi „Komanski most“ bilo mnogo problema u zbog nehumanog i degradirajućeg tretmana, seksualnog uznemiravanja i čak nestanka dvoje djece. Na žalost niko nije pozvan na odgovornost uprkos zakonskoj obavezi. Takođe postoji veliki problem po pitanju zdravstvene zaštite lica koja se nalaze u ovoj ustanovi jer ne postoji sistemski riješen način finansiranja zdravstvene zaštite korisnika. Nakon CPT izvještaja i reakcija javnosti na njega, na čelo ove institucije došao je novi direktor koji je otvoren za saradnju sa NVO u cilju stvaranja uslova u ovoj instituciji što boljim za njene korisnike.

U Zavodu za školovanje i rehabilitaciju lica sa poremećajima sluha i govora postoji samo treći stepen obrazovanja osoba sa oštećenjem sluha što znači da te osobe nemaju preveliki izbor zanimanja i onemogućene su da se dalje školuju, a samim tim je i mogućnost zaposlenja. Takođe, kako je ovo ustanova u kojoj uče samo djeca sa oštećenjima sluha i govora, nakon izlaska iz ove institucije veliki problem predstavlja socijalizacija ovih mlađih ljudi, koji uglavnom ostaju u društvu osoba sa oštećenjem sluha i ne pokušavaju da stupe u kontakt sa ljudima koji čuju.

U Zavodu za školovanje i profesionalnu rehabilitaciju i Centru I. jun ne postoji kuhinja, nego se hrana doprema iz menze studentskog doma.

Ono što bi se moglo izdvojiti kao najveći problem je odvojenost korisnika usluga ovih institucija od „spolašnjeg svijeta“ i njihov nizak nivo socijalizacije tako da je veoma važno raditi na deinstitucionalizaciji korisnika ovih ustanova radi poboljšanja uslova njihovog života. Transformacijom ovih institucija u resursne centre i centre za život uz podršku postigao bi se viši nivo poštovanja ljudskih prava i veći stepen inkvizicije osoba s invaliditetom u svim sferama života.

Bojana Laković

RAZGOVOR SA ANDRIJOM SAMARDŽIĆEM

NA MLADIMA SVIJET OSTAJE

Polazeći od činjenice da je tema ovog broja posredno povezana sa ostvarivanjem prava osoba s invaliditetom, razgovarali smo sa Andrijom Samardžićem, studentom prava i drugim korisnikom psa vodiča u Crnoj Gori, koji nam govori o njegovom pogledu na stanje prava osoba s invaliditetom u našoj zemlji, problemima sa kojima se on lično susreo i njegovim preporukama za poboljšanje situacije.

S obzirom da si student treće godine prava i osoba s invaliditetom, kako ocjenjuš stanje prava OSI u našoj zemlji?

Kao student i osoba s invaliditetom, nemam nikakvih naročitih problema, sa kojima se ne srijeću ostali. U našoj zemlji svi patimo od iste bolesti, a to je nepoštovanje zakona. Nije problem samo to što se dešava da jedna osoba oštećenog vida bude udaljena iz nekog objekta, na primjer restorana zato što je tamo stigla uz pomoć psa vodiča.

Problem je što država još uvijek ne preduzima radnje u cilju poštovanja donijetih zakona, pa samim tim ne učestvuje aktivno u stimulisanju osoba s invaliditetom da se uključe u društvo kao ravnopravni građani. Takođe, loše je to što se mlađi sa hendičepom još uvijek ne oslanjaju na rad nadležnih institucija u cilju rješavanja svojih problema, što znači da u zemlji i ne postoji dovoljno mehanizama koji bi štitili mlade sa hendičepom od diskriminacije. Pored toga, svjedoci smo da i u oblasti zapošljavanja postoje određeni problemi. Mali je procenat OSI koje su stalno zaposlene, iako postoje stimulativne mjere za poslodavce da zaposle osobu s hendičepom. Na žalost većina se odlučuje da plaća kazne. Ne znam. Možda nisu dovoljno edukovani po pitanju invalidnosti. Možda se boje da bi ako zaposle nekog ko ima hendičep, imali više štete. Naravno edukacija je uvijek važna, i zato smatram da ako naše društvo zaista želi bilo kakav progres, mora se malo više raditi na inkluziji OSI u redovne društvene tokove.

Na koji način ti sam pružaš podršku borbi za veće poštovanje ljudskih prava OSI?

Postoji više načina. Prvo ja sam student prava, i to podrazumijeva da su za mene ljudska prava uopšte važan faktor u životu jedne zajednice. Osim toga uključen sam u rad UMHCG-a kroz brojne projekte koji podrazumijevaju edukaciju mlađih po pitanju ljudskih prava OSI i njihove inkluzije i koliko je to važno. Slažem se u podpunosti sa gledištem da na mladima svijet ostaje. Ako ovaj dio populacije izvedemo na pravi put i naučimo ih da više poštuju ljudska prava i da poštuju razlicitosti, onda se možemo nadati svjetlijoj budućnosti jednog dana. To je ono za šta se ja kao student zalažem.

Da li nam možeš reći tvoja iskustva u kretanju sa psom vodičem s obzirom da si drugi čovjek u Crnoj Gori koji se oslonio na ovu vrstu asistencije?

To je ono o čemu bih vam vrlo rado mogao govoriti danima. Moja instruktorka za obuku korištenja psa vodiča je uvijek govorila da je to prvo pas pa onda pas vodič. Sama ta činjenica da imate jednog psa uvijek pored sebe, govorи da imate velikog prijatelja, koji vas nikada ne pušta iz vida, i kojem je zadovoljstvo da vas učini sretnim. Pas vodič je inače i najbezbjedniji način kretanja za ljudе sa oštećenim vidom. Pored Jana se osjećam sigurno i ispunjeno tokom cijelog dana gdje god da se nalazim.

Od kako koristiš Janovu asistenciju pri kretanju da li si nailazio na neke komične situacije?

Da naravno! Vrlo često su simpatične reakcije prolaznika na ulici koji još uvijek ne znaju mnogo o psima vodičima. Takođe su komični Janovi susreti sa malom djecom kojih se Jan boji, što je čudno jer je on zaista krupan i visok pas. Kako god kada moј Jan ugleda mališane uzrasta do tri godine koji mu se smiješe nas dvojica jurimo kao sumanuti jer ih moј Janko mora što prije zaobići. Ponavljam, još uvijek ne znam zašto, ali smiješno je i zanimljivo.

Na osnovu tvog iskustva, odnosno diskriminacije sa kojom si bio suočen, kako procjenjuješ zlaganje nadležnih institucija za poštovanje ljudskih prava i zaštitu žrtava diskriminacije? Koliko si zadovoljan njihovim reakcijama povodom tvog problema?

U suštini nisam zadovoljan. Ovu temu sam već dotakao na početku. Od kada sam zajedno sa roditeljima i sestrom izbačen iz restorana „Pod pločom“ niko se nije odazvao osim Ombudsmana. Bio sam zgrožen postupkom vlasnika restorana. Sada nakon četiri mjeseca, razočaran sam radom nadležnih koji su prekršajni postupak morali da završe za najviše jedan mjesec. Narančno da su se odazvali više puta rekavši kako se postupak vodi, kako su posjetili taj restoran, ali na kraju ništa od rješavanja slučaja. Pitam se kakav je to podsticaj države i nadležnih mladima sa hendikepom da se uključe u društvo.

Sobzirom dasi itibio uključen u aktivnosti projekta, kao trener na radionicama, možeš li nam reći kakve su tvoje impresije i kako ocjenjuješ njegove efekte? Da li si zadovoljan zainteresovanosti mladih ljudi za ovu temu?

Da, jako sam zadovoljan. Kao što i uvijek govorim, rad sa mladima i djecom je uvijek djelotvoran ako se postave pravi ciljevi. Mislim da je ovaj projekat jedan od najvažnijih, jer se radi o direktnoj edukaciji mladih što je jako važno za budućnost naše zajednice.

Možeš li da nam daš neke preporuke za dalje unapređenje položaja OSI u CG?

Što više rada sa srednjoškolcima. Njihova edukacija je veoma važna. To je jedan od načina da se dugoročno riješi status osi. Možda ne daje rezultate odmah, ali je za budućnost zaista važno podizanje njihove svijesti.

Redakcija

MOJA RAZLIČITOST MOJE PRAVO

**„Moja želja je da vama približim vas“
Neću pisati samo o sebi, pisaću o vama koji mislite da imate „bogatiji“ život.**

Odrasla sam u petočlanoj porodici, mene treće dijete po redu (25. jun. 1986.), u sedmom mjesecu trudnoće rodila je majka očekujući trećeg sina. I tata je želio sina, ali moje pravo je da budem kćerka. Njihove razloge neću navoditi. Možda mi je tata zato i dao ime Marina, ali ja sam mu danas zahvalna na tome. U šestoj godini naučila sam da pišem, svojom voljom i željom. Kada je došlo vrijeme da pođem u školu očeva želja je bila da sačekam još godinu dana. Ne bi možda bilo lijepo da kažem da nijesam od sedam godina dozvolila da roditelji odlučuju o mom životu, ali mogu reći da sam se izborila za polazak u školu te godine.

Od početka školovanja sam se razlikovala od drugih, ja sam to osjećala na jedan način, oni na drugi. Učitelj, zadviljen brzinom mog rada i razmišljanja, smatrao je da roditelji sa mnom puno rade. Nijesu radili jer sam ja već tada znala da mogu sama. Često sam dobijala manje ocjene, jer su smatrali da ja ne mogu biti bolja od drugih. Njihovo pravo je da tako misle, moje da, ukoliko želim, dokažem suprotno. Kao primjer za to, pomenuću pismene iz ruskog jezika koje sam već u petom razredu radila bez greške i pisala ispravke na tabli, koje su inače nastavnici radili.

U porodici nijesam pošteđena nijednog „ženskog“ posla, roditeljima je postalo jasno da ja mogu da radim, pogotovo ono što drugi misle da ne mogu. Sjećam se vrlo nerado kada bi nam neko došao u goste, uglavnom bi roditelje pitao o mojoj braći: kako im je u školi, koji su razred, kako uče i slično. Znam jedino da bi tata uvijek rekao za mene, iako većina nije ni pitala, vjerovatno je bio ponosan jer sam ja imala bolji uspjeh od moje braće, iako bi meni bilo neprijatno kad bi neko pričao na taj način. Dugo godina nijesam shvatala zbog čega je tako. Čini mi se iz razloga što sam već kao dijete naučena da su muškarci „glavni“, da se oni pitaju, žensko je uvijek, po strani, „nužno zlo“. Prešli smo tu fazu, nastupila je sledeća kad su se svi divili meni i mom uspjehu, a ipak se pribojavali da mi priđu i nešto me pitaju. Čini mi se da su bile podjednako teške. Dosadi vrlo brzo i to kad svakodnevno u prolazu čujete kako vas neko pominje i priča sa čuđenjem o vašem uspjehu.

Uvijek sam voljela da pišem, uz blagu skepsu da će reći nešto novo što već drugi nijesu rekli. I moja nuda je moje pravo. Vjerujem da i dvije iste rečenice mogu zvučati drugačije ukoliko ih izgovore dvije osobe. Pisanje oslobađa, a istovremeno obavezuje da se suočimo sa sobom. Na taj način, često, uspijem da druge spasem od sebe, ali ne i sebe od sebe same. Uglavnom pišete ono što ne umijete ili „ne smijete“ drugima reći u oči, ili iz tog razloga što je prosto nemoguće svima istovremeno reći ono što želite i osjećate. Ja sam počela iz više razloga. Kada bih počela da pričam osjećala sam i plašila se da me drugi neće razumjeti. Počela sam da skupljam u sebi, sada mi se čini da mogu i imam kome da kažem.

Oduvijek sam željela da budem nezavisna, onoliko nezavisna koliko neću biti odvojena od drugih. Kada je došlo vrijeme da upišem srednju školu, opet su željeli neku „lakšu“, ne gimnaziju. Mislili su da ne mogu sve postići. Jer, došlo je vrijeme odvajanja od roditelja, mi djeca smo otišli u grad, roditelji ostali na selu.

Ipak, upisala sam gimnaziju, „jer ako može moj srednji brat, mogu i ja“, mislila sam tada. Jedino sam ja iz moje generacije upisala gimnaziju u Nikšiću, ostali su otišli u Gacko, jer se тамо nije polagao prijemni. Moje društvo i generacija su uvijek pričali o učenju, o ljubavima, o izlascima. Jedino sam ja čutala, od mene se nije očekivalo ni da kažem, nijesu me mnogo ni pitali. Vjerovatno su smatrali da će me povrijediti ukoliko me pitaju nešto tako. Od mene se nije očekivao uspjeh, samo preživljavanje. Mnogi su mislili da mi je jedini cilj u životu knjiga i obrazovanje, tada su počeli vjerovati da jedino u tome mogu uspjeti.

Do svoje petnaeste godine naučila sam sve kućne poslove koje kod nas, kako pokazuje praksa, rade iskučivo žene. Vrijeme koje su drugi provodili učeći i zabavljajući se, izlazeći u grad, ja sam provodila radeći u kući. Kada bi došlo vrijeme za odmor i spavanje ja bih tada učila. Ali, nikad ni o tome nijesam pričala, jer nijesam željela da me sažalijevaju, niti da mi se dive.

Voljela sam psihologiju, svoju i drugih ljudi. Nijesam je upisala jer 2005. godine kada sam ja završila gimnaziju u Nikšiću jer nije postojao odsjek za psihologiju, a Beograd je bio „skup“ i „dalek“. Odlučila sam se za sociologiju, za nešto što je mnogima i danas apstraktno, ne znaju šta sam ja posle završenog fakulteta, pa valjda sociološkinja. I dalje volim psihologiju, ali ja sam u sociologiji, razmišljam sociološki.

Sada da kažem nešto o mojoj, po mnogima, jedinoj različitosti. Ja ne mislim da je tako. Invaliditet, svakako ne može biti jedina osobina koja opisuje čovjeka i usmjerava njegov život, ne može biti ni osnovna. Do puberteta sam bila neznatno manja od svojih vršnjaka, ali nijesam smatrala da sam nešto „neprirodno“, da sam „bolesna“, „poremećena“. Roditelji preda mnom nijesu mnogo pričali o mojoj visini, to jest, mom invaliditetu, možda zbog pogrešnih medicinskih dijagnoza. Jedna od njih je bila, da je moj rast i razvijanje stalo u pubertetu i da će se nastaviti njegovim završetkom.

Ne znam da li su moji očekivali da se nešto tako može desiti, ja nijesam.

Ono vrijeme koje sam sa roditeljima provela kod doktora za mene je bilo izgubljeno vrijeme, nikad kraja novim pregledima, kontrolama i dijagozama. Besmisleno zakazivanje, čekanje po hodnicima, odgovaranje ostalim „pacijentima“ zašto sam ja tu. Ja sam još davno prihvatile svoju različitost, ali roditelji to nikako da prihvate. Svi žele da njihovo dijite bude najljepše, najpametnije, najuspješnije...negiraju stvarnost. Smatraju da morate biti kao i svi drugi, jer je to „recept“ za uspjeh. A znate već kakvi su ti „drugi“, visoki oko 1,70-1,80m, skladno građeni, dešnjaci, IQ 100, to jest - prosječni.

Klasični primjeri: šalter u pošti ili banci je na visini od 1.30-1.40m, jer je to namijenjeno da se neko nasloni rukama da bi popunio uplatnicu ili slično, donji i srednji senzori na vratima u nekoj ustanovi ili marketu često ne rade, a da bi se vrata pokrenula treba da naiđe opet neko makar srednje visine. Onda se nađe neko „dobar“ da vam pomogne u „bezizlaznoj situaciji“, i još vam se zacereka u facu jer vam je učinio uslugu.

Dizajn tastera na mišu računara je programiran za dešnjaka, mislim da nema potrebe da objašnjavam na koji način. Ima još mnogo sličnih primjera, ali ču ja ovdje završiti sa makazama koje su takođe dizajnirane za dešnjaka, kao da neko ko je ljevak nikada neće doći u situaciju da nešto siječe. Da se razumijemo, mene invaliditet ne ograničava, ograničava me sredina i društvo koje je programirano za prosječnost.

Da li ste se ikada zapitali da li mali rast ima nekih prednosti!? Ne postoji prevozno sredstvo u kojem je meni tjesno, ne postoji saobraćajni znak ispod koga ne mogu proći a da ga ne zaobilazim, skoro da nije bilo situacije da se u gužvi prolaznika ne mogu provući, a da nikog ne molim da se pomjeri. Da li vam se ikada desilo da na času u gimnaziji prođete od prve do zadnje klupe a da to profesor ne primijeti? Da li vam se ikada desilo da pokušate da skratite put prolazeći kroz neku tarabu, pa se zaglavite i onda „proklinjete“ sebe i sudbinu što ste tako izrasli!?

Da li ste ikada poželjeli da neku osobu sa invaliditetom upoznate do kraja sa svim njenim osobinama: prednostima, nedostacima, sposobnostima, ograničenjima...? Ili ste joj, pak, prilazili sa predrasudama i smatrali da nemate skoro ništa zajedničko? Jeste li ikada pomislili da osoba sa invaliditetom može biti u prednosti u odnosu na vas, da je „jača“ i otpornija od vas? Mi smo naučili da „padnemo“, ali nikad da „padamo“. Svako naše činjenje i uspjeh se analizira više od drugih i smatra nečim izuzetnim i neobičnim, a svaki naš pad i neuspjeh opravdava se invaliditetom i nesposobnošću.

Nemojte misliti da ja nikad nijesam poželjela da budem kao i vi, da budem manje upadljiva, da se ne primjećuje svaki moj korak, pokret, pogled i rad. Bilo je situacija kad sam bila izdvojena i isključena od drugih i to sam vezivala za svoju različitost, proklinjući je iako sam znala da ona nije kriva već nerazumijevanje, nepoznavanje i strah od drugačijeg.

Ipak, pokušajte najduže što možete da zamislite utopljenu masu, svijet jednakosti, prosjek, ljudi istih dimenzija, boje kose, očiju, debljine, visine, rase, jezika, vjeroispovijesti, nacionalnog ili društvenog porijekla, čak i pola. Da li vidite smisao u postojanju takvog svijeta???

Marina Vujačić

NE POSTOJE DVije ISTE JABUKE

ESEJ

autori / autorke:
 Gordana Kovačević
 Nataša Prodanović
 Danilo Bojović
 Dragan Tepavčević

Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima iz 1948. se tvrdi da se sva bića rađaju jednaka u dostojanstvu i pravima. Iz njega se izvode ona prava koja čovjek stiče životom u zajednici. Ulaskom u polje života, ulazimo u zonu svojih prava. Svaki čovjek na planeti, samim tim što je rođen kao ljudsko biće ima ljudska prava. Ona su neotuđiva i ne zavise ni od kakve više instance izvan čovjeka. Ljudska prava su vrijednost po sebi. Dokaz su moralnog dostojanstva svakog čovjeka, koje posjeduje priridno bez obzira na mjesto gdje se rađa ili umire, vjeru ili naciju kojoj pripada. Za prava smo odabrani, prije svakog našeg izbora – obdareni dostojanstvom ljudske prirode za ljudski način postojanja.

Ljudska prava ili važe za sve : "Sva ljudska prava za svakoga" (Konferencija o ljudskim pravima, Beč, 1993) ili nisu ništa. Ne možemo ih selektivno primjenjivati, utoliko što je njihovo važenje univerzalno, i pripada svim ljudima, cijeloj ljudskoj vrsti ili rodu.

Naziv prvenstveno ima za cilj da ukaže na prava osoba sa invaliditetom i na čitavi spektar prava koja i oni zajedno sa ostalima u društvu treba da imaju i potrebu njihove prihvaćenosti od zajednice, zapravo predstavlja mnogo više i govori nam o potrebi da se poštuje različitost po bilo kom osnovu, što je u stvari osnova svake zdrave misli.

Zar ja kao pojedinac treba da budem nešto što nisam? Je li treba da na mene utiče neko ko me zapravo ne poštuje? Hoće li Drugi da mi otežava ili će se prihvati brige za mene, hoće li naučiti da prihvata sve one koji to rade, one koji ne polaze od pogrešnih stavova prema bilo kome, jer to nije potrebno . . . ?

Mada nije lak zadatak, pišemo ovaj kratak esej zato što se u našem društvu javlja ogromno neshvatanje nekih ljudi koji zapravo ne žele da razumiju ono o čemu govorimo. Nadamo se da će ovakvo stanje da se promjeni, a na žalost je jedna realnost od koje ne možemo pobjeći. Na pitanje šta je uzrok toga da pojedinci u suštini, jednostavno rečeno nemaju osjecaj za drugog , nije moguće dati precizan odgovor. Uzroke, iliti razloge ovoga je, kao i za sve istalo, vrlo teško odrediti, i ovdje možemo donekle pretpostaviti, ali pošto su to kompleksna pitanja, ovjde se time nećemo baviti. Ono što se vidi, to je ponašanje, koje se manifestuje u nepoštovanju različitosti, na način kojim se katkada drugi čak onemogućava u svojim pravima.

Dakle, svi smo mi ljudi sa svojim osobenostima i sigurno je da bi nam odgovaralo kada bi se međusobno poštivali, i to je pravilo od koga treba da polazimo. Ipak, svjedoci smo bezbroj primjera u kome pojedinci toliko duboko zaziru u tuđu individualnost, da to predstavlja ugrožavanje drugog i njegovo sputavanje do granica omalovažavanja. Pitamo se otkud pravo drugome da dira u moj integritet, u ono što ja zaista jesam, a da ne pričamo o posljedicama svega toga. Javlja se mogućnost da počнем i ja sam posmatrati sve oko sebe i počнем stvarati iskrivljenu sliku o sebi i tako se oblikovati prema tim uticajima spoljnje sredine koji nikako nisu ispravni. Sve ono što nas čini različitima, treba da ostane takvo i najbolje je kad bi poštivali te različitosti, jer naše je pravo da budemo ono što jesmo, da se ne prilagođavamo drugima u toj mjeri gdje naša posebna individualnost ne bi bila izražajna, i opstajanje u tome može da učini nas zadovoljnim, jer ipak u tome leži ključ. Ne želim da se mijenjam, želim da ostanem upravo ovakav kakav jesam, sa svim onim u šta vjerujem i šta mi je Bog dao.

Jednakost ne isključuje razlike. Jednakost koja se stiče rođenjem tiče se mogućnosti našeg uspostavljanja kao ličnosti, a ne i stvarnih osobina koje mogu biti različite. Po pravu potencije ličnosti, svaki čovjek je jednak a po realizovanim svojstvima, svaki čovjek je jedinstven, tj. različit. i tu nema protivrječnosti! Prema tome, svaka ličnost je, je kao ličnost nezavisno od konkretnih osobina, jednaka.

Buđenjem za drugog, svijest da je on drugi i različit, uključuje moralni odgovor i moralne vrijednosti. Razumijevanju različitosti, moć razumskog shvatanja i moralnog ponašanja to je ono što nas čini stvarno jednakim.

U čemu leži bogatstvo? Upravo u različitosti. I mi imamo pravo da budemo različiti. I onaj drugi takođe ima to pravo, i ne treba da me osporava u mom bivstvovanju ovakvom kakvo jeste. Ovo smatramo nije nikakav ideal koji treba ostvariti, ovo su neki osnovni principi, nije ovo nešto što je novijeg datuma, i nije ga ni vrijeme moglo promijeniti. Tako, možda samo kada bi malo otvorili oči, kada bi malo stekli osjećaj za drugog, kada bi mu pomogli, a pomoći možemo i samim uzdržavanjem da se drugi ometa u svojim pravima, to bi mnogo značilo. Potrebno je razviti svijest da smo svi različiti, ne postoje dvije iste jedinke, svi smo ljudska bića i nosimo određene potencijale. Oni treba da dođu do izražaja, nije važan spoljni oblik, ljepota se krije u unutrašnjosti.

MOJA RAZLIČITOST, MOJE PRAVO

autori / autorka:

Ida Kolinović
Feđa Mašić
Igor Pejović

Ljudska prava su urođena prava svakog čovjeka, što znači da bi ta prava trebalo da važe potpuno jednako za sve, bez obzira na različitosti. Koliko smo spremni kao društvo da uvažimo i prihvatimo različitosti, toliko smo u stvari zreli da kao takvi stremimo daljim evropskim integracijama, koje su i cilj Crne Gore. Pod ljudskim pravima, dakle, podrazumijevamo ona prava koja pripadaju pojedincu zbog toga što je on ljudsko biće, nezavisno od države i bez obzira na njegovu različitost.

Kada govorimo o temeljnim obilježjima ljudskih prava možemo reći da su to **urođenost**, jer svako ljudsko biće ima izvjesna prava, zatim **univerzalnost**, jer ljudska prava pripadaju svima, bez razlike, te **neotuđivost**, pošto niko nema pravo da ih oduzme nekoj osobi iz bilo kog razloga.

Svaka država savremenog svijeta danas teži demokratskom uređenju. Demokratičnost jednog društva ogleda se u poštovanju i zaštiti ljudskih prava svih građana, pa samim tim i osoba sa invaliditetom. S obzirom na to da su sve zemlje članice Evropske unije, kao i sama Unija, uređene po demokratskim principima, podrazumijeva se da one poštuju elementarna ljudska prava. Tako bi svako nepoštovanje ovih prava, bilo koje zemlje članice, za sobom moglo povući akciju institucija Evropske unije u vidu pokretanja političkih ili ekonomskih sankcija protiv te zemlje. Naravno, to se odnosi i na slučaj nepoštovanja prava lica sa invaliditetom koja, prema svim međunarodnim dokumentima, imaju jednak prava kao svi ostali građani. Kada je riječ o proceduri podnošenja tužbi, svaki građanin može da se obrati nacionalnom sudu ili nekoj relevantnoj instituciji, u okviru Savjeta Evrope, a prije svega Evropskom sudu za ljudska prava. Kako je i Crna Gora članica SE, tako se i njeni građani mogu obratiti Evropskom sudu za ljudska prava, pod određenim uslovima.

Svijest o pravima lica sa invaliditetom je u suštini svijest o pravima na mogućnost ličnog djelovanja, jer je njihova različitost ujedno i njihovo pravo.

Uprkos svemu navedenom, mnogi od miliona djece i odraslih širom svijeta svakodnevno su izloženi diskriminaciji i marginalizaciji po osnovu religije, invaliditeta, narodnosti, boje kože, oblika očiju, pola, seksualne orientacije i sl. Njihove sposobnosti i kapaciteti se zanemaruju i potcenjuju, ne dobijaju adekvatno obrazovanje i zdravstvenu zaštitu, izloženi su nasilju i predrasudama, teže se zapošljavaju, isključeni su iz aktivnosti u svojoj zajednici, riječju, marginalizovani i neshvaćeni u društvu u kome žive. „**Socijalna pravda**”, „**jednake mogućnosti za sve ljudе**”, „**rodna ravnopravnost**“ su kategorije, za čije je ostvarenje potreban odgovarajući kapacitet društva. Kada je riječ o ljudskim pravima, prava osoba sa invaliditetom su među najugroženijim.

Iako postoje brojna međunarodna i nacionalna dokumenta i institucije kojima se štite prava ljudi na različitost, diskriminacija je prisutna u svim društвима u većoj ili manjoj mjeri, a samim tim i u Crnoj Gori. Različiti primjeri kršenja ljudskih prava u Crnoj Gori svjedoče da je kultura ljudskih prava i dalje na nezadovoljavajućem nivou.

Vjerovatno jedan od najupečatljivijih primjera kršenja ljudskih prava i dostojanstva čovjeka, sa kojim se susrela crnogorska javnost, slučaj slijepе osobe, koju je vlasnik restorana grubim riječima primorio da napusti objekat, jer je u pratnji imao psa vodiča. Time je eksplicitno prekršen Zakon o kretanju slijepog lica uz pomoć psa vodiča. Ista osoba je takođe imala sličnu neprijatnost i ranije, u drugom ugostiteljskom objektu, čiji se vlasnik kasnije javno izvinio zbog diskriminatorskog ponašanja.

Pitamo se: da li bi scenario bio isti kada bi se radilo o osobi koja je odlučila da svrati sa svojim psom iz svakodnevne šetnje parkom? Da li bi i tada smetao pas u restoranu?

Biti drugačiji u bilo kom smislu, kod naših ljudi stvara predrasude. Nedovoljno je prihvaćena svijest o tome da se svi razlikujemo po nekim svojstvima i da moramo poštovati drugačije od sebe. Zbog toga bi trebalo više raditi na podizanju nivoa tolerancije i poštovanja različitosti, putem medija, predavanja, javnih tribina, radionica i slično.

Ono što je za utjehu, ali trenutno ne pomaže, je jednostavna istina da se najživotnije, najhumanije zajednice, i one najperspektivnije, najčešće nalaze, upravo na margini društva. Na margini društva začinju se sve dubinske i temeljne obnove i društvene promjene. Na rubu društva je početak, izvor i temelj društva, iako se demagozi vlasti i moći trude da to prikriju. Ono najvrednije drži se daleko od tržišta i slave, a pogotovo od moći. Tu, na margini, prebivaju nosioci autentične i korjenite promjene.

Borba protiv predrasuda treba da bude imperativ i prioritet svakoga društva, pa i našeg. Cilj ove borbe jeste da se svi osjećamo punopravnim članovima društva i da svi imamo jednaka, fundamentalna prava. Nadamo se i da će naše društvo zadesiti korjenite promjene, samo je pitanje: **kada?**

ZAPOŠLJAVANJE

Nerješiv problem osoba sa invaliditetom, bez obzira na nivo obrazovanja, je zapošljavanje. U cilju boljeg zapošljavanja 2008. godine donešen je Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom, a kako bi se zaokružila ova problematika 2010. godine donešen je Zakon o zabrani diskriminacije. Cilj Zakona o zapošljavanju je da stvori uslove za zapošljavanje osoba sa invaliditetom na otvorenom tržištu i u posebnim preduzećima (zaštitna radionica-radni centar i radni pogon).

Zakon zabranjuje posrednu i neposrednu diskriminaciju pri zapošljavanju lica sa invaliditetom. Pored svih manjkavosti Zakon sadrži rješenja koja je trebalo da stvore mogućnost licima sa invaliditetom da zasnuju radni odnos. Subvencije su trebale da motivišu poslodavce, a kvotni sistem pri zapošljavanju da obezbijedi potrebna radna mjesta. Za poslodavce koji ne postupe po Zakonu ustanovljeno je plaćanje posebnih doprinosa. Zakon je trebalo da zaživi u praksi, međutim, situacija je sasvim drugačija.

Pored velikog broja reklama i medijske podrške ovaj akt se ni do danas gotovo ne primjenjuje. Analizom pokušaja da se nešto učini vidi se da ni oni koji su zaduženi za sprovođenje često odstupaju od istog. Kako drugačije objasniti stalna zalaganja da samo privatni poslodavci treba da zaposle lice sa invaliditetom.

Od početka primjene Zakona pa do danas, državna uprava nije pokazala dobру volju da ličnim primjerom pokaže poslodavcima kako treba da primjene ovu zakonsku obavezu. U prilog tome govori činjenica da je od početka primjene Zakona zaposleno samo jedno lice u državnoj upravi. Razlog za ovakvo ponašanje treba tražiti u činjenici što se u Zavodu obaveza za zapošljavanje ustanovljava samo za fizička i pravna lica, državna uprava se ne pominje. U članu 22 Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju OSI ustanovljene su obaveze poslodavaca koji ne postupe po zakonu. Privatni poslodavci uplaćuju doprinose, ali ostaje pitanje zašto se zakonodavac pobrinuo da amnestira budžetske ustanove.

Dok sve ostaje samo u pokušaju, jedan broj onih koji su u skladu sa ovim zakonom trebalo bi da dobiju radno mjesto, nijesu zaključili ni ugovor o radu već su i dalje prijavljeni kod Zavoda za zapošljavanje. Umjesto bilo kakvih odgovora svi koji su učestvovali u projektu koji je bio potpomognut izuzetnom

OSOBA S INVALIDITETOM

reklamom, uglavnom čute ili traže u nečijoj tuđoj grešci opravdanje za još jedan neuspjeh.

Dok sve ide po starom problemi se gomilaju. Aktuelizuje se problem utvrđivanja preostale radne sposobnosti ili se govori o profesionalnoj rehabilitaciji koju po pravilu po prvi put vrši Zavod za zapošljavanje Crne Gore. Namjerno se zaboravlja da više od pola vijeka u Podgorici postoji Zavod za školovanje i profesionalnu rehabilitaciju invalidne djece i omladine.

Kad je riječ o preostaloj radnoj sposobnosti djeca sa urođenim invaliditetom ili stečenim u ranom djetinjstvu dva puta prolaze kroz komisije za usmjeravanje.

Ove komisije usmjeravaju djecu u odgovarajući obrazovni program na početku školovanja, a na kraju osnovnog školovanja u program koji odgovara sposobnostima djeteta. Međutim, pitanje je da li se uopšte pri ovakvom planiranju zapošljavanja OSI, konstatuje da među ovim ljudima postoje i oni sa visokom stručnom spremom, jer se stalno govori o radnom osposobljavanju.

Bez obzira da li je neko OSI ili ne, činjenica da je stekao/la odgovarajući stepen stručne spreme nikome ne dozvoljava da traži od neke nove komisije utvrđivanje preostalih radnih sposobnosti. U Evropi na koju se često pozivaamo diploma je dokaz da je neko sposoban za obavljanje posla. Ocjenu preostale radne sposobnosti do sada su vršile ljekarske komisije. Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju OSI se predviđa da ovu komisiju formira Zavod za zapošljavanje. Ostaju pitanja ko će joj biti članovi, koliko će biti kompetetna i koje kriterijume će uzeti u obzir prilikom donošenja rješenja. Vrhunac neuspjeha primjene Zakona je sajam za zapošljavanje OSI od 14. maja prošle godine koji nema za rezultat ni jednog zaposlenog.

Koliko se ozbiljno misli na zapošljavanje OSI najbolje govori činjenica da je nedelju dana posle ovog događaja održan sajam za zapošljavanje u hotelu Crna Gora. Bilo bi logično da je održan jedan zajednički sajam. Savjet fonda za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje je samo savjetodavno tijelo, i kako ne može da odlučuje, novac se vraća u budžet. Tako da je država još jednom iskoristila problem zapošljavanja OSI, a novac preusmjerila za drugu namjenu.

Ovih dana se aktuelizuje izmjena Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju, ako zakon i ne valja Crna Gora je ratifikovala Konvenciju o pravima osoba sa invaliditetom u kojoj se u čl. 27 između ostalog kaže "države potpisnice priznaju pravo osoba sa invaliditetom na rad na osnovu jednakosti sa drugima, ovo uključuje mogućnost da zarađuju za život obavljajući posao koji su slobodno odabrali ili prihvatali na tržištu rada i u radnom okruženju koji su otvoreni, inkluzivni i pristupačni za osobe sa invaliditetom. Garantuje se zapošljavanje u javnom sektoru i da države potpisnice posticajnim mjerama motivišu privatne poslodavce da zaposle osobe sa invaliditetom". Kako konvencija kao ratifikovan akt ima prednost nad domaćim zakonodavstvom, ostvareni su uslovi da se ovoj problem ozbiljnije rješava.

Bilo koji zakon, pa i najbolji, neće dati rezultate ako smo prilikom njegovog donošenja svjesni da ga nećemo primijeniti.

Zagorka Pavićević

DRŽAVA ZARADILA MILIONE

Miroslava Mima Ivanović je kao jedna od najboljih studentkinja u novembru 2010. godine dobila stipendiju Fondacije Ljubica i Simo Lompar

Miroslava Mima Ivanović je kao najbolja studentkinja Pravnog fakulteta 2009- 2010. školske godine, 30. prošle godine dobila nagradu Univerziteta Crne Gore.

Na Pravnom fakultetu 11. novembra 2010. godine postavljena je tabla sa planom zgrade ove ustanove i natpisi na vratima kabineta na Brajevom pismu

U Nikšiću je od decembra 2009. do kraja oktobra 2010 kao projektna aktivnost Organizacije slijepih za Nikšić, Šavnik i Plužine i Udruženja Plegije, sproveden pilot projekat personalne asistencije u okviru koje je jedanaest korisnika imalo ovu uslugu.

10 . septembra 2010. godine počela je UNICEF-ova kampanja „Govorimo o mogućnostima“ u okviru koje su promovisana prava djece s invaliditetom.

U Nikšiću, Pljevljima i Herceg Novom u toku 2010. godine otvoreni su dnevni centri za djecu sa invaliditetom

Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore je postalo pridruženi član Evropske mreže za samostalni život (ENIL)

Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore je zajedno sa kolegama iz CEMIJA i JUVENTASA učestvovalo u izradi studije javne politike o uvođenju servisa personalne asistencije u Crnoj Gori

Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore je u martu 2011. u Istanbulu učestvovalo u stvaranju Svjetske unije osoba s invaliditetom (WDU), zajedno sa kolegama iz još 46 zemalja svijeta

Tri studenta sa hendikepom od marta dobijaju usluge personalne asistencije, u okviru studentskog servisa UMHCG-a

Broj organizacija u Vladinom Savjetu za brigu o licima s invaliditetom povećan je sa tri na pet

Predstavnici dvije organizacije osoba s invaliditetom i Ministarstva prosvjete i sporta bili su u tronodjeljnoj studijskoj posjeti SAD-u na temu „Obrazovanje osoba s invaliditetom u Americi“ u okviru programa International Visitors Leadership Program , State Departmenta.

Tri nacionalne organizacije osoba s invaliditetom(„Naša inicijativa“, Udruženje paraplegičara CG i UMHCG) dobile su od Ministarstva za informaciono društvo donaciju od ukupno 80 lap top računara.

Ministarstvo za informaciono društvo organizovalo je u saradnji sa Udruženjem paraplegičara i UMHCG-om besplatan kurs računara po ECDL standardima za 20 članova ovih udruženja.

U novembru 2010. godine, u cilju podsticanja društvene odgovornosti prema osobama s invaliditetom, Uniqua osiguranje je u svoje aktivnosti uključilo četiri člana UMHCG-a koji su pakovali promotivne hanzaplaste.

Kao vrhunac saradnje sa Karen Peterson iz Majamija krajem januara 2011. godine grupa plesača s invaliditetom boravila je u Majamiju gdje su učestvovali u plesnoj radionici u okviru festivala „DanceAble“.

OD OSOBA S INVALIDITETOM

U septembru 2010. student Andrija Samardžić je izbačen sa svojim psom vodičem iz restorana „Carine“.

5. novembra 2010. student Andrija Samardžić je sa svojim psom vodičem i porodicom izbačen iz restorana „Pod pločom“ na šta nadležna ministarstva nijesu odreagovala na adekvatan način

Još uvijek nije raspisani konkurs za raspodjelu dijela prihoda od igara na sreću nevladinim organizacijama iako postoji zakonska obaveza da se raspiše u prvom kvartalu godine. Zbog ovoga je opstanak pojedinih lokalnih NVO doveden u pitanje

Komisija za raspodjelu sredstava je u 2010. godini dodjeljivala sredstva i nekim anonimnim organizacijama koje „rade“ kao privatno vlasništvo jedne osobe

U maju 2010. godine u Delta sitiju održan je Sajam zapošljavanja osoba s invaliditetom, koji je otvorio gradonačelnik Podgorice, Miomir Mugoša, čija je odgovornost za diskriminaciju osobe s invaliditetom na radnom mjestu utvrđena pravosnažnom sudskom odlukom. Rezultat ovog Sajma je bilo zapošljavanje tri osobe s invaliditetom od kojih danas, ni jedna, na žalost ne radi. Jedna od tih osoba je bio student Pravnog fakulteta Mladen Marković koji je nakon tri i po mjeseca zbog nepostojanja bilo kakvog ugovora dobio otkaz od poslodavca Mladena Filipovića.

Od decembra 2008. godine, od kako je počeo slučaj Marijane Mugose nije održan ni jedan sasatnak Savjeta za pitanja osoba s invaliditetom Glavnog grada.

Glavni grad je prekinuo finansiranje organizacija osoba s invaliditetom od novembra 2010. godine.

Zbog neizvršavanja presude Osnovnog suda kojom je Marijana Mugoša trebalo da se vrati na posao u pratnji psa vodiča Evropskom sudu za ljudska prava u Strazburu poslata je predstavka .

Na kraju 2010. godine u Fondu za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje lica s invaliditetom preostalo je oko dva miliona i osam stotina hiljada eura (2 800 000 €) koja su „vraćena“ u budžet Crne Gore, a pri tom nijesu planirana za poboljšanje položaja osoba s invaliditetom u našem društvu u 2011. godini. Na ovaj način država je na račun osoba s invaliditetom od poslodavaca „zaradila“ značajnu sumu novca.

U toku 2010. godine Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine, u saradnji sa organizacijama osoba s invaliditetom izradilo je Akcioni plan prioriteta za obezbjedivanje dostupnosti određenog broja državnih institucija koji trenutno “čeka” da se iz državnog budžeta opredijele sredstva za njegovu implementaciju

"MONITORING I EDUKACIJA O PRAVIMA OSOBA S INVALIDITETOM"

Vesna Simović (saradnica u nastavi na predmetu Radno pravo-Pravni fakultet, predavačica na Školi o ljudskim pravima OSI): Zapošljavanje lica sa invaliditetom je složen proces koji ima za cilj uključivanje ovih lica u proces rada, i kao takva je uslov za njihovo uključivanje i u ostale sfere društvenog života. Međutim, niska stopa zaposlenosti OSI, prvenstveno je odraz neodgovarajućih stavova i odnosa društva prema njima, a ne njihove nesposobnosti za rad.

Za prevazilaženje predrasuda o radnom potencijalu osoba sa invaliditetom poseban značaj imaju projekti koji imaju za cilj podizanje nivoa svijesti o pravima i mogućnostima ovih osoba, što je bio i jedan od ciljeva projekta: "**Monitoring i edukacija o ljudskim pravima osoba sa invaliditetom**" u Crnoj Gori. Posebnu vrijednost škole ljudskih prava koja je bila organizovana u okviru ovog projekta, na kojoj sam bila jedan od predavača, predstavlja promovisanje koncepta univerzalnosti osnovnih ljudskih prava, a prije svih prava na rad.

Uspješnost škole potvrđuje činjenica da su polaznici na sesiji koju sam vodila razumjeli značaj zapošljavanja osoba sa invaliditetom na otvorenom tržištu rada, u skladu sa socijalnim modelom invalidnosti, prema kome je uključivanje na tržište rada OSI uslov za njihovu socijalnu integraciju.

Takođe, jedan od zaključaka sesije bio je da osobe sa invaliditetom imaju značajan radni potencijal, koji može biti iskorišćen ukoliko im društvo obezbijedi razumno prilagođavanje uslova života i rada, što podrazumijeva eliminisanje ne samo arhitektonskih, već i psiholoških barijera kod subjekata koji su uključeni u proces profesionalnog ospozobljavanja i zapošljavanja ovih lica.

Siniša Bjeković (Predsjednik Centra za ljudska prava-Pravni fakultet, Predavač na Treningu i Školi o ljudskim pravima osi): Projekt "Monitoring i edukacija o ljudskim pravima osoba s invaliditetom" je dobro zamišljena i projektovana inicijativa, koja zасlužuje nepodijeljenu podršku kako u institucionalnom, tako i u sociološkom smislu.

Ljudska prava osoba sa invaliditetom bez odgovarajuće strategije implementacije i naročito praćenja dostignutih rezultata su čista fikcija. Uostalom, to važi i za sve druge kategorije, odnosno beneficijare svih dimenzija ljudskih prava.

Marginalizovane društvene kategorije jesu rizične grupe u smislu promocije i zaštite njihovih prava. One žive na marginama društva, sve dok ne podignu svoj glas i svoj status u državi i društvu učine vidljivim. Upravo to jeste ključna karakteristika ovog Projekta, a pojedini njegovi segmenti čine ove napore više ili manje uspješnim.

Marijana Mugoša (Članica odbora direktora UMHCG-a, Koordinatorka serije okruglih stolova) Projekat 'MONITORING I EDUKACIJA O PRAVIMA osoba s invaliditetom', po mom mišljenju, imao je višestrukog efekta, kako za osobe s invaliditetom, tako i za ukupnu javnost, kao i za UMHCG - organizaciju koja ga je realizovala.

Obilje aktivnosti, kao i praćenje poštovanja ljudskih prava ove 'manjine', pružilo je mogućnost za detaljnije predstavljanje i upoznavanje sa pravima, sposobnostima, a takođe i obavezama građana/ki s invaliditetom u Crnoj Gori.

S druge strane, redovno i kvalitetno izvještavanje UMHCG menadžmenta, osvijetlilo je i vjerodostojno prenijelo slučajeve diskriminacije i nepoštovanja ljudskih prava OSI, što je u mnogome pomoglo da se diskriminacija prepozna, da se OSI osmjele, podrže i edukuju da traže zaštitu ugroženih prava.

Po meni, najznačajniji efekat projekta je taj da je UMHCG znatno osnažena i kod OSI prepoznata kao organizacija koja je u svakom trenutku spremna da podrži i stane u odbranu, kako prava nekog pojedinca/ke, tako i onih univerzalnih principa koji se tiču ove populacije.

Miroslava Mima Ivanović (Izvršna direktorka UMHKO, trenerica na radionicama sa učenicima srednjih škola): U Crnoj Gori su garantovana mnoga prava osobama sa invaliditetom kako domaćim, tako i ratifikovanim međunarodnim dokumentima. Međutim, ti propisi se nepotpuno i selektivno primjenjuju.

Do početka realizacije projekta UMHCG-a „Monitoring i edukacija o ljudskim pravima osoba sa invaliditetom“ nije se pošlo dalje od ove uopštene tvrdnje. Ovim projektom se po prvi put sistematski ukazuje na konkretnе probleme u zakonskoj regulativi i implementaciji.

Održavanjem okruglih stolova, sastancima sa predstavnicima lokalnih organizacija osoba sa invaliditetom i mjesечnim izvještavanjem o poštovanju ljudskih prava osoba sa invaliditetom uviđeni su konkretni problemi u pojedinim oblastima i takođe, što je vrlo važno, date su preporuke za njihovo rješavanje. Ove aktivnosti su bile od izuzetnog značaja za društvene činioce relevantne za politiku u oblasti invalidnosti. Takođe, ovim projektom se i podigao nivo svijesti o ravnopravnosti u pravima osoba sa invaliditetom u cijelokupnom društvu sprovođenjem medijske kampanje (TV spot, radio džingl...), održavanjem edukativnih škola i radionica.

Želim da iskažem svoje zadovoljstvo što sam učestvovala u ovom projektu kao facilitator u radionicama za maturante, kojima smo podigli svijest o osobama sa invaliditetom kod mладог naraštaja. Možda i najvažnija aktivnost u ovom projektu je održavanje nacionalne konferencije o ljudskim pravima osoba sa invaliditetom. Po prvi put u Crnoj Gori pitanja invalidnosti je razmatrano na ovako značajnom skupu na kome su učestvovali najeminentniji stručnjaci iz svih oblasti važnih za ravnopravan položaj osoba sa invaliditetom u Crnoj Gori.

Projekat „Monitoring i edukacija o ljudskim pravima osoba sa invaliditetom“ je prvi sistematski i sveobuhvatni pristup u praćenju ostvarivanja ljudskih prava osoba sa invaliditetom i njihovoj promociji, i zato predstavlja odličnu osnovu i instrument kako organizacijama osoba sa invaliditetom, tako i državnim institucijama za uspostavljanje EU standarda u oblasti invalidnosti u našoj zemlji.

Goran Macanović (Predsjednik Odbora direktora UMHCG-a, predavač na Treningu i Školi o ljudskim pravima osi i voditelj okruglih stolova): Projekat „Monitoring i edukacija o ljudskim pravima osoba sa invaliditetom“ je još jedan u nizu inovativnih projekata Udruženja mladih sa hendičepom Crne Gore. Realizacijom ovog projekta Udruženje je još jednom pokazalo da je posvećeno promovisanju vrijednosti utemeljenih na ljudskim pravima osoba sa invaliditetom kroz pokretanje i sprovođenje aktivnosti koje nikao do sada u našoj državi nije sprovodio.

Značaj projekta je u tome što je na sistematičan način praćeno sprovođenje ljudskih prava osoba sa invaliditetom kako na nacionalnom, tako i na nivou lokalnih zajednica. Osim toga, kroz aktivnosti koje su realizovane u sklopu edukativne komponente projekta veliki broj osoba sa invaliditetom i osoba bez invaliditeta su edukovane o značaju priznavanja, poštovanja i osiguravanja ljudskih prava osoba sa invaliditetom. Njegova naročita važnost je u tome što je kao krajnji rezultat projekta urađen izvještaj o stanju sprovođenja ljudskih prava osoba sa invaliditetom, a koji može poslužiti kao odlična osnova za pisanje alternativnog izvještaja o sprovođenju Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom u Crnoj Gori.

Očekujem da će na inicijativu našeg Udruženja pozitivno odgovoriti sve organizacije osoba sa invaliditetom u našoj zemlji i da ćemo ubrzo biti svjedoci formiranja koalicije o pisanju pomenutog alternativnog izvještaja, kao i da će rezultati ovog projekta biti veoma upotrebljivi i korisni u tom procesu.

Nataša Borović "Ako izmijenimo naše misli, svijet oko nas se mijenja", rekao je Ričard Bah. Ako je naša misao očišćena od predrasuda, obogaćena znanjem, spremna da prihvati različitosti, uokvirena ljubavlju – i naša djela će biti takva. Projekti koji promovišu poštovanje prava osoba sa invaliditetom doprinose stvaranju takve Misli.

Manje ćemo se osjećati ugroženo i obespravljeni ako spoznamo da ono što hoćemo za sebe priznamo i kao pravo drugog.

Sljedeći fragment sa predavanja na temu Kultura i osobe sa invaliditetom (sa Konferencije o ljudskim pravima osoba sa invaliditetom) govori o značaju koji kultura ima u životu svakog čovjeka, ali i o neophodnosti DJELOVANJA koje ima za cilj – stvaranje svijeta u kojem će svako od nas imati pravo na svoj komadić neba i svoj komadić tla:

Koristeći kulturu kao svoj način izražavanja čovjek pokušava da probudi društvo iz svog duhovnog i moralnog dremeža, iz svoje ravnodušnosti i neosjetljivosti za ljudske promjene. Kultura nas nadahnjuje da kao društvo i kao ljudi ponaosob prekinemo svoju hibernaciju i otmemo se sveopštoj otupjelosti. Slobodomisleći pojedinac u sebi pokreće zamajac STVARALAŠTVA , aktivno i kritično posmatra svijet oko sebe. I tako nastaju djela koja mijenjaju čovjeka, a time i svijet u kojem on bivstvuje.

Koliko god bili svjesni da živimo u društvu prepunom nepravde, koliko god rezignirano uočavali da su naše bitke unaprijed izgubljene, samo djelanjem činićemo nešto dobro i za sebe i za druge. Ovo se podjednako odnosi na osobe sa invaliditetom i na osobe bez invaliditeta. Svi smo jednaki, i svi jednako dužni da, u okvirima sopstvenih mogućnosti, naš odnos prema svijetu bude – budan, zarad dobrobiti svijeta, ali i nas samih. To je prvi i osnovni uslov napretka.

Projekat Monitoring i edukacija o ljudskim pravima osoba sa invaliditetom dao je svoj doprinos stvaranju BUDNOG DRUŠTVA.

ISPITIVANJE JAVNOG MNJENJA O OSOBAMA S INVALIDITETOM I DALJE PODIJELJENA JAVNOST

Nešto više od četvrtine građana: 27,8% je čulo za kampanju "Moja različitost-Moje pravo" koju sprovodi Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore. Većina onih koji su čuli za kampanju ima stav o njoj, a 72,2% njih ih je ocjenjuje kao uspješnu.

Tokom aprila 2010. i februara 2011. godine Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore je u saradnji sa Centrom za monitoring - CEMI, a u sklopu projekta „Monitoring i edukacija o pravima osoba s invaliditetom“, sproveo ispitivanje javnog mnjenja, čiji je cilj bio da ispita percepciju građana Crne Gore o diskriminaciji prema osoba s invaliditetom. Ispitivanje je rađeno telefonskim putem na uzorku od 1000 ispitanika širom Crne Gore.

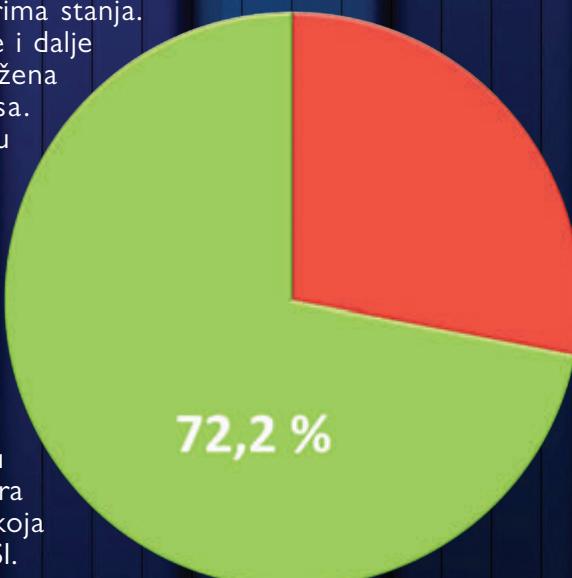
U periodu između dva istraživanja povećao se procenat onih koji smatraju osobe s invaliditetom ravnopravnim dijelom društva i to za 8,3%. Za 10,7% se povećao procenat onih koji smatraju da osobe s invaliditetom treba tretirati na ravnopravan način, na isti način kao i ostale građane, te se smanjio procenat onih kojima je bliži stav da osobama s invaliditetom treba pomoći kad god se za to ukaže prilika. U posmatranom periodu, došlo je i do promjene stava građana u odnosu na prisustvo diskriminacije osoba s invaliditetom, te je za 7,7% više onih koji smatraju da OSI nisu diskriminisane u crnogorskom društvu. Ipak i 2011. većina građana (50,6%) procjenjuje da osobe s invaliditetom jesu diskriminisane. Uočena promjena u percepciji može navoditi da je u posmatranom periodu došlo do određenog napretka u ostvarivanju prava OSI, no nije moguće izvesti takav zaključak ukoliko se podatak ne ukrsti sa ostalim indikatorima stanja.

Percepcija građana je da je i dalje diskriminacija najviše izražena u domenu radnih odnosa. U posmatranom periodu smanjio se procenat onih koji smatraju da država, prije svih, pruža podršu OSI, te se ovaj procenat izjednačio sa procentom onih koji smatraju da su nevladine organizacije te koje pružaju podršku. Ipak, još izraženija većina, od one zabilježene u istraživanju 2011, 8 od 10 građana smatra da je porodica institucija koja daje najsnažniju podršku OSI.

Privatna preduzeća su i u istraživanju sprovedenom 2011. na prvom mjestu po percepciji građana o stepenu diskriminacije prema OSI, a ujedno je ovo i jedina kategorija unutar koje je primjećen pad u percipiranom stepenu diskriminacije. Razlika u odnosu na 2010. je značajna, pa se za 9,3% smanjio procenat odgovora da je diskriminacija prisutna u većoj mjeri, a za 6,4% da je u potpunosti prisutna. U odnosu na sve druge ponuđene kategorije se povećao procenat građana koji smatraju da je diskriminacija uglavnom ili u potpunosti prisutna. Najznačajniji porast u percepciji je vezan za saobraćajnu infrastrukturu, barove i kafiće. Istraživanje je potvrdilo da većina građana smatra da NVO-i, prodavnice roba i zdravstvene ustanove ne diskriminišu OSI.

Javnost je i dalje podijeljena u odnosu na koncept inkluzivnog obrazovanja, tako da i dalje 43% građana smatra da osobe s invaliditetom treba da se školuju u redovnim školama, dok 44% za bolje smatra školovanje u specijalnim ustanovama. Kada bi bili u ulozi poslodavca polovina ispitanika bi zaposlila osobu s invaliditetom prije nego uplatila novac u poseban fond, takođe, ni kod ovog pitanja nije došlo do značajnijih odstupanja u odgovorima građana.

Redakcija

- * mladi hendikepi ovog društva
- * hendikepi ne mogu sami

Pitanje

- Je li to hendikep mladih?
- Ne ovo je UMHCG

IDU DVA KAPETANA... JEDAN KUKA DRUGI JADIKUJE.

IDU DVije ELEKTRODE ULICOM. JEDNU ZGAZI AUTO A DRUGA ZAVARI OD SMIJEHA

Došli gluv , slijep i invalid na utakmicu.

Gluv: Čuo sam da će danas biti frke!

Slijep: Vidjecemo..

Invalid : Ako bude frke bježaćemo!!!

Razumijevanje

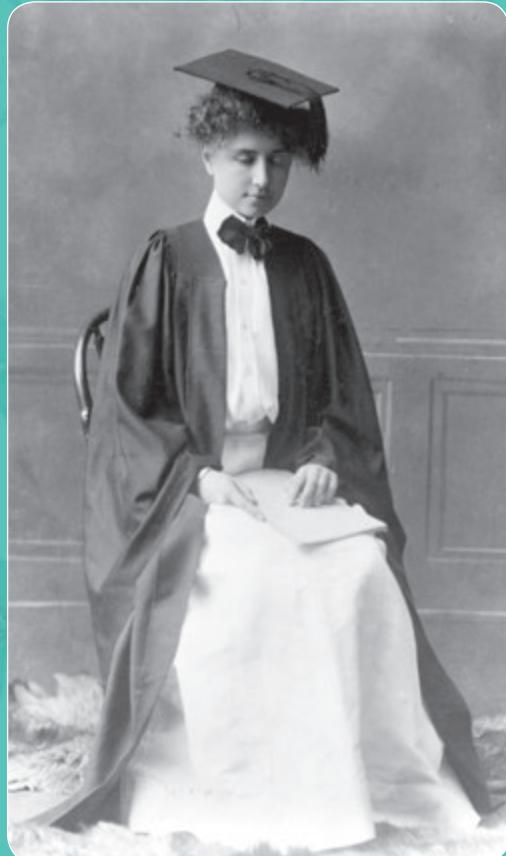
Čovjek u najnovijem mercedesu stane na semaforu, spusti prozor, kad pored njega čovjek u invalidskim kolicima.

- Je li matori, pita lik u mečki, kolko ide to tvoje čudo?

- Pa ide, jedno 2-3 na sat, odgovara ovaj u kolicima.

- Uf, pa bolje ti je onda pješačiti!!

HELEN KELER - Rođena je u Alabami, 1880. godine. Sa devetnaest mjeseci je preležala težak encefalitis i tada potpuno izgubila vid i sluh. Sa sedam godina dobila je njegovateljicu, Eni Mensfeld Saliven, koja je neopisivom požrtvovanosti i strpljivošću postigla da Helen nauči slova dodirom njenih dlanova svojim prstima. Zatim ju je naučila da govor i razumije glasni govor, međusobnim dodirom usnica i grla. Helen je naučila Brajeva slova i na taj način pisala čak i duža pisma. Eni je redovno Helen pratila u školu, sjedjela pored nje za vrijeme nastave i pisala joj predavanja na dlan. Uz takvu pomoć Helen je mogla odlično savladati gradivo i sa devetnaest godina upisala je književnost i istoriju. Godine 1904. Helen Keler je završila svoje studije na akademском nivou - najviše priznanje za njenu upornu borbu i pobjedu.

Naučila je da čita na četiri jezika i postala istaknuta spisateljica. Nakon toga je postala inspektor američkih zavoda za odgoj glušnjemih i slijepih osoba. Objavila je nekoliko knjiga prevedenih i na strane jezike od kojih je najpoznatija Istorija mog života (1902). Iako je njen rad bio uglavnom autobiografski ona je pisala i na temu ženskih patnji, ženskog zdravlja, radnog pokreta i religije. Helen je postala vrsna jahačica, plivačica, jedriličarka i biciklistkinja. Uživala je u šalama i duhovitostima Marka Tvena čitajući ga vrhovima prstiju. I Enriko Karuzo je "izlio svoj zlatni glas" na njen dlan. Jaša Hajvec, virtuoz na violinu, svirao je specijalno za nju, dok je ona prstima lagano dodirivala njegov instrument. Helen je umrla 1968. godine u 87. godini, i danas se spominje u cijelom svijetu sa najvećim priznanjem i divljenjem.

Cio život je posvetila pomaganju osobama sa oštećenjima vida i sluha, za koje je rekla da su to najusamljeniji ljudi među svima na svijetu, da su oni ti koji bulje u mrak u kojem jedino mrak bulji u njih.

- Edukovati roditelje o neophodnosti obrazovanja djece sa invaliditetom;
- Intenzivirati edukaciju nastavnog kadra na svim nivoima obrazovanja o inkluzivnom obrazovanju;
- Izmjestiti Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje lica sa invaliditetom iz okvira Zavoda za zapošljavanje Crne Gore i ustanoviti ga kao nezavisno pravno lice;
- Predstojecim izmjenama Zakona o zapošljavanju i profesionalnoj rehabilitaciji preciznije definisati obavezu institucija sistema za zapošljavanje osoba sa invaliditetom;
- Omogućiti osobama s invaliditetom izbor zanimanja za kojim postoji potreba na tržištu rada;
- Edukovati novinare i urednike elektronskih i štampanih medija o pitanjima iz oblasti invalidnosti;
- Pojačati saradnju NVO i medija i povećati broj inicijativa od strane OOSI-ka medijima;
- U Zakonu o socijalnoj i dječjoj zaštiti uključiti osobe sa oštećenjem sluha;
- U što kraćem roku pristupiti izradi i spravljenju plana za osiguranje pristupačnosti objekata u javnoj upotrebi za lica smanjene pokretljivosti;
- Edukovati stručnjake iz oblasti građevinarstva i arhitekture o propisima i standardima pristupačnosti objekata za osobe s invaliditetom;
- Uvođenje gestovnog jezika kao fakultativnog predmeta na svim nivoima obrazovanja;
- Izmijeniti propise u oblasti javnog prevoza u cilju omogućavanja korišćenja ovih usluga osobama s invaliditetom;
- U Zavodu za rehabilitaciju lica sa poremećajem sluha i govora uvesti četvrti i peti stepen obrazovanja za osobe s oštećenjem slуха kako bi im se omogućili bolji uslovi za zapošljavanje;
- Edukovati žene s invaliditetom o njihovim pravima i na taj način ih osnažiti da se zalažu za ostvarivanje zakonima garantovanih prava;
- Potrebno je pristupiti povezivanju žena s invaliditetom iz različitih organizacija osoba s invaliditetom;
- Pristupiti izradi baze podataka o djeci s invaliditetom;
- Uspostaviti i unaprijediti postojeće servise podrške, a posebno servise podrške ženama i djeci s invaliditetom;
- Pokrenuti i ohrabriti sociošoška istraživanja u oblasti prava osoba s invaliditetom, a posebno žena s invaliditetom;
- Uključiti predstavnike Odbora za ljudska prava i slobode Skupštine Crne Gore u pitanju ostvarivanja prava osoba s invaliditetom;
- Uključiti Odbor za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore u razmatranje pitanja žena s invaliditetom;
- Povećati stepen dostupnosti zdravstvene zaštite osobama s invaliditetom, a posebno ženama i djeci s invaliditetom;
- Sistemski riješiti način finansiranja zdravstvene zaštite korisnika JU Zavod „KOMANSKI MOST“;
- Inicirati kod Fonda zdravstva finansiranje smještaja korisnika pomagala (ortotička i protetička pomagala) u toku izrade istih, a koji žive van Podgorice;
- U javnim debatama o pitanjima ljudskih prava odvojiti ženska i dječja prava zbog kompleksnosti materije koju obrađuju;
- Učiniti objekte kulture pristupačnim osobama s invaliditetom;
- Razviti kulturne i rekreativne sadržaje za osobe s invaliditetom;
- Napraviti rodnu statistiku u oblasti invalidnosti;
- Uvesti predmet „Inkluzivno obrazovanje“ na svim studijskim programima na kojima se obrazuje nastavni kadar;
- Prilikom slijedećeg popisa stanovništva konsultovati organizacije osoba s invaliditetom, radi konkretnijeg definisanja pitanja koja se odnose na invaliditet u popisnom upitniku;

Na kraju, ostajemo u uvjerenju da će se ove preporuke ozbiljno razmotriti i uvažiti od strane svih aktera i time crnogorsko društvo učitini inkluzivnjim.

UČESNICI/CE KONFERENCIJE
U Baru,
29. aprila 2011. godine

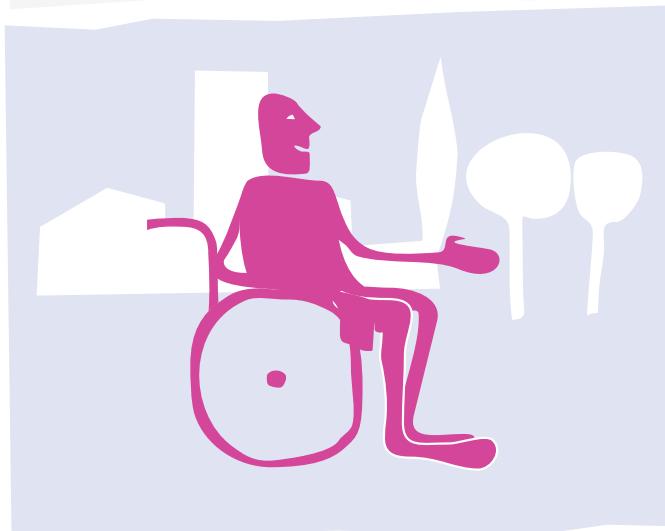
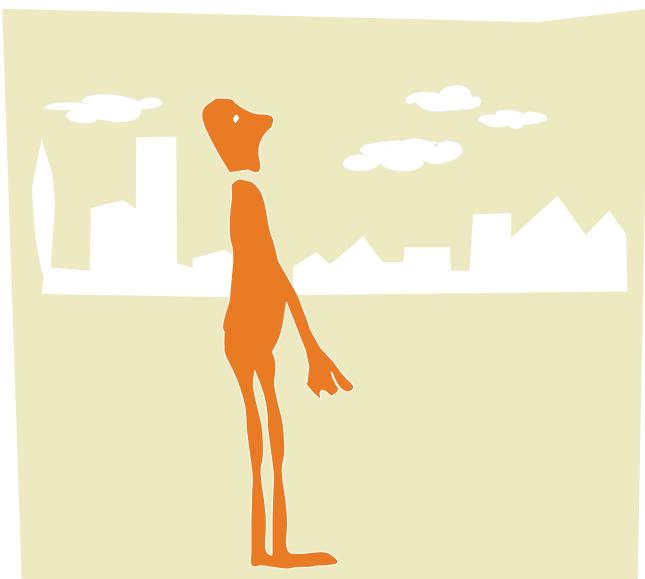

Delegacija Evropske unije u Crnoj Gori

Monitoring i edukacija o pravima osoba s invaliditetom
Projekat finansiran od strane Evropske unije, postredstvom Delegacije Evropske unije u Crnoj Gori

Moja različitost – moje pravo!

Monitoring i edukacija o pravima osoba s invaliditetom.
Projekat finansiran od strane Evropske unije, posredstvom Delegacije Evropske unije u Crnoj Gori.
Implementator Udržanje mladih sa hendikepom Crne Gore.

www.umhcg.org

ISSN 1800-7228

